

Wettelijke Onderzoekstaken Natuur & Milieu

Jaarrapportage 2012

WOT-04-009 Informatievoorziening Natuur

| WOt-werkdocument 326

WAGENINGEN UR
For quality of life

Jaarrapportage 2012

De reeks 'Werkdocumenten' bevat tussenresultaten van het onderzoek van de uitvoerende instellingen voor de unit Wettelijke Onderzoekstaken Natuur & Milieu (WOT Natuur & Milieu). De reeks is een intern communicatiemedium en wordt niet buiten de context van de WOT Natuur & Milieu verspreid. De inhoud van dit document is vooral bedoeld als referentiemateriaal voor collega-onderzoekers die onderzoek uitvoeren in opdracht van de WOT Natuur & Milieu. Zodra eindresultaten zijn bereikt, worden deze ook buiten deze reeks gepubliceerd.

Dit werkdocument is gemaakt conform het Kwaliteitshandboek van de WOT Natuur & Milieu.

WOT-werkdocument **326** is het resultaat van een onderzoeksopdracht van het Planbureau voor de Leefomgeving (PBL), gefinancierd door het Ministerie van Economische Zaken, Landbouw & Innovatie (EL&I). Dit onderzoeksrapport draagt bij aan de kennis die verwerkt wordt in meer beleidsgerichte publicaties zoals Balans van de Leefomgeving en Thematische Verkenningen.

Jaarrapportage 2012

WOT-04-009 Informatievoorziening Natuur

Werkdocument 326

Wettelijke Onderzoekstaken Natuur & Milieu

Wageningen, februari 2013

©2013 **Wettelijke Onderzoekstaken Natuur & Milieu**
Postbus 47, 6700 AA Wageningen
Tel: (0317) 48 54 71; e-mail: info.wnm@wur.nl

De reeks WOt-werkdocumenten is een uitgave van de unit Wettelijke Onderzoekstaken Natuur & Milieu, onderdeel van Wageningen UR. Dit werkdocument is verkrijgbaar bij het secretariaat. **Het document is ook te downloaden via www.wotnatuurenmilieu.wur.nl.**

Wettelijke Onderzoekstaken Natuur & Milieu, Postbus 47, 6700 AA Wageningen
Tel: (0317) 48 54 71; e-mail: info.wnm@wur.nl; Internet: www.wotnatuurenmilieu.wur.nl

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. De uitgever aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit het gebruik van de resultaten van dit onderzoek of de toepassing van de adviezen.

Woord vooraf

In 2011 is de Uitvoeringovereenkomst WOT Natuur & Milieu vernieuwd. Hierin zijn de voorwaarden vastgelegd, die het Ministerie van Economische zaken en de stichting DLO medio 2011 zijn overeengekomen voor de uitvoering van deze wettelijke onderzoekstaken tot en met 2016.

Per WOT-thema is een zelfstandig werkdocument samengesteld, dat bestaat uit twee delen: een samenvattende rapportage over het thema als geheel en een beschrijving van elk der afzonderlijke projecten. De volgende werkdocumenten omvatten samen de jaarrapportage over 2012 van de WOT Natuur & Milieu:

Nr. 325: WOT-04-008 Agromilieu

Nr. 326: WOT-04-009 Informatievoorziening Natuur (IN)

Nr. 327: WOT-04-010 Balans van de Leefomgeving (BvdL)

Nr. 328: WOT-04-011 Natuurverkenning (NVK)

Dit werkdocument bevat de jaarresultaten van het WOT thema ***WOT-04-009 (Informatievoorziening Natuur (IN))***. De resultaten van dit thema hebben hun weg gevonden naar het ministerie van EZ via de publicaties van de WOT Natuur & Milieu.

Daarnaast wordt in het Kennisbasis onderzoek (KB) jaarlijks geïnvesteerd in kennisvernieuwing voor de WOT Natuur & Milieu. De rapportage hierover wordt opgesteld onder verantwoordelijkheid van de leiding van dit Kennisbasis onderzoek.

Ter verantwoording van de besteding van de beschikbare middelen is voor elk project een beknopt verslag gemaakt. Deze verslagen zijn hier gebundeld. In elk verslag staan voor het desbetreffende project de administratieve gegevens en een beknopte inhoudelijke beschrijving van het doel en het behaalde resultaat.

Paul Hinssen

Inhoud

Woord vooraf	5
Thema-rapportage WOT-04-009	9
Project-rapportage WOT-04-009	15
Overzicht van Resultaten	53
Literatuur	57

Thema-rapportage WOT-04-009

Themaleidercontactpersoon	A.M. Schmidt (WOT N&M, WUR) W.J. Remmelts (EZ)
Deelnemende kennisinstellingen	Alterra, IMARES
Doelgroepen	Het ministerie van EZ directie Natuur en Biodiversiteit en Programmadirectie Natura 2000

Beleidsopgave, maatschappelijk probleem en beleidscontext

Internationale rapportageverplichtingen

Het ministerie van Economische Zaken directie Natuur en Biodiversiteit heeft een aantal internationale wetten en verdragen voor het behoud en herstel van terrestrische en mariene biodiversiteit geratificeerd (Tabel 1) en is daarom verplicht tot het nemen van maatregelen voor de realisatie van de biodiversiteitsdoelen en dient hier verantwoording over af te leggen aan internationale commissies, waaronder de Europese Commissie (EC).

Tabel 1 Overzicht internationale wetten en verdragen en bijbehorende rapportages

Internationale wetten en verdragen	Rapportages
African Eurasian Waterbird Agreement (AEWA)	Nationaal rapport AEWA
ASCOBANS	Nationaal rapport ASCOBANS
Bern Convention	General report (Quadriennial report)
Bern Convention	Derogatierapportage (Biennial report)
Biodiversity Action Plan for the Conservation of Natural Resources (BAP)	Nationaal rapport BAP
Birds directive (BD)	Nationaal rapport Vogelrichtlijn
Birds directive (BD)	Derogatierapport Vogelrichtlijn
Bonn Convention (CMS)	Nationaal rapport Bonn convention (CMS)
CITES	Annual report
CITES	Biennial report
Common Database on Designated Area (CDDA)	Nationaal rapport CDDA
Convention on Biological Diversity (CBD)	Nationaal rapport CBD
Convention on the Conservation of Antarctic Marine Living Resources (CCAMLR)	Wetenschappelijke publicaties
EUROBATS	Nationaal rapport EUROBATS
Habitats directive (HD)	Nationaal rapport Habitatrichtlijn
Habitats directive (HD)	Derogatierapport Habitatrichtlijn
Habitats directive (HD)	Natura 2000 Standaardgegevensformulier
International Convention for the Regulation of Whaling (ICW)	Nationaal rapport ICW
Joint Declaration on Protection of the Wadden Sea (TWO)	Quality Status Report (QSR)
RAMSAR Convention on Wetlands	Nationaal rapport RAMSAR
RAMSAR Convention on Wetlands	Lijst van Wetlands: Ramsar Information Sheets (RIS)
Seal Agreement	Nationaal rapport Wadden Sea Seals

Onderzoek en advies t.b.v. rapportageverplichtingen

De EU-richtlijnen (Natura 2000) en de Trilaterale Waddenzee Overeenkomst (TWO) vereisen een uitgebreide evaluatie van de mate van doelbereik door middel van monitoring. Voor de TWO wordt hiervoor het Trilateral Monitoring and Assessment Program (TMAP) uitgevoerd, waarbij de taken zijn verdeeld over het ministerie van I&M en EZ. Voor Natura 2000 is (nog) geen apart

monitoringprogramma opgezet, maar wordt afgetapt van het Netwerk Ecologische Monitoring (NEM), TMAP en andere informatiebronnen.

Infrastructuur

Infrastructurele voorzieningen zijn van belang voor het borgen van de rapportages en de achterliggende informatie, dit t.b.v. de traceerbaarheid. Deze voorzieningen bieden ook ondersteuning bij het rapportageproces zelf, te weten het plannen, uitvoeren, archiveren en documenteren van de rapportages.

Beleidsadvisering door deelname aan wetenschappelijke comités en Antartica-onderzoek

Naast de rapportageverplichtingen wordt voor een aantal internationale wetten en verdragen, waaronder ICW, ASCOBANS en TWO ook een inhoudelijke bijdrage (beleidsadvisering) verwacht door deelname aan wetenschappelijke comités. Nederland is sinds 1990 ook stemgerechtigd lid van het Antarctisch Verdrag. Stemgerechtigde leden zijn volgens dit verdrag verplicht tot een *'aanzienlijke en permanente onderzoeksinspanning'* in Antarctica. De Nederlandse overheid heeft de taken verdeeld over verschillende ministeries, waaronder EZ.

Kennisbehoefte en kennisopdracht

Internationale rapportageverplichtingen

Het ministerie van EZ wenst ondersteuning bij het coördineren, uitvoeren, documenteren en archiveren van de internationale rapportages (Tabel 1). Deze rapportages variëren in omvang en de rapportageformats veranderen door de tijd. WUR ondersteunt EZ bij de uitvoering van deze taken, maar EZ blijft eindverantwoordelijk.

Onderzoek en advies t.b.v. rapportageverplichtingen

De rapportages op grond van de Europese Vogelrichtlijn (VR) en Habitatrichtlijn (HR) zijn omvangrijk en de hiervoor vereiste informatie en kennis is niet zondermeer voor handen. Vandaar dat onderzoek, bewerking en interpretatie van beschikbare gegevens nodig is om tijdig aan deze rapportageverplichtingen te kunnen voldoen. Hetzelfde geldt voor het Quality Status Report (QSR) over de Waddenzee. Ook hier is onderzoek, bewerking en interpretatie van gegevens nodig om die onderdelen waar EZ voor verantwoordelijk is tijdig te kunnen opleveren. Deze onderzoekswerkzaamheden staan geheel ten dienste van de rapportageverplichtingen, maar hebben vaak ook een bredere toepassing bijvoorbeeld voor het beheer van de Natura 2000-gebieden en de Waddenzee. Afstemming vindt daarom plaats via EZ met stakeholders bijvoorbeeld provincies en terreinbeherende organisaties.

Infrastructuur

Infrastructurele voorzieningen (website, databases etc.) zijn belangrijk voor de planning, uitvoering, documentatie en archivering van de rapportages en de achterliggende gegevens. Deze voorzieningen, bestaande uit onder andere web applicaties en databases zijn in de afgelopen ontwikkeld en vereisen beheer en onderhoud. Verder is EZ verplicht zich te conformeren aan de EU INSPIRE richtlijn wat betreft de beschikbaarheid van gegevens over beschermde gebieden, soortverspreiding, habitats en biotopen en fysisch geografische regio's.

Beleidsadvisering door deelname aan wetenschappelijke comités en Antartica-onderzoek

Het ministerie van EZ vraagt om vertegenwoordiging in de wetenschappelijke comités van ICW, ASCOBAN en TWO en om (ad hoc) beleidsadvisering. Om deze taak goed te vervullen is het noodzakelijk om de laatste stand van zaken qua wetenschappelijk onderzoek bij te houden. EZ heeft ook behoefte aan onderzoek dat van belang is voor de natuurbescherming in Antarctica en het ecologisch visserijbeheer via het krillverdrag (CCALMR).

De bereikte (tussen)resultaten in 2012

In onderstaande paragrafen wordt per kennisopdracht (veelal clusters van projecten) een korte samenvatting gegeven van de in 2012 uitgevoerde werkzaamheden en behaalde resultaten. Specifiek wordt ingegaan op afwijkingen t.o.v. de planning, inhoud en budget. Voor details wordt verwezen naar de bijlage met de voortgangsverslagen per project en het overzicht van de kennisproducten.

Internationale rapportages (1 project)

In 2012 zijn er 4 rapportages opgeleverd, gedocumenteerd en gearchiveerd, te weten AEWA, ASCOBANS, CITES en de RIS en is een start gemaakt met de derogatierapportage VR (Tabel 2). Deze laatste rapportage heeft vertraging opgelopen door verlate levering van gegevens door DR en provincies. Ook is een – vooralsnog beperkte - bijdrage geleverd aan de HR en VR periodieke rapportages, die hoofdzakelijk in het kader van andere projecten worden uitgevoerd (HR rapportage artikel 17 en VR rapportage via SOVON). Dit laatste krijgt in 2013 een vervolg. De rapportagedatabase met overzicht van alle rapportageverplichtingen is in 2012 geactualiseerd. Er zijn geen grote afwijkingen geweest t.o.v. de planning, inhoud en budget. De RIS-en zijn wel met aanvullend budget opgesteld mede gezien de actualisatie van de vogeltellingen.

Tabel 2 Overzicht rapportages 2012

Rapportage	Opmerkingen
Nationaal rapport AEWA	Opgeleverd in januari 2012
Nationaal rapport ASCOBANS	Opgeleverd in maart 2012
Derogatierapport CITES	Opgeleverd in 2012
Lijst van Wetlands: Ramsar Information Sheets (RIS)	Ramsar gebieden zijn zoveel mogelijk gelijk getrokken met de Natura 2000-gebieden en voorzien van actuele vogeltellingen SOVON
Derogatierapport VR	Vertraagd door late aanlevering gegevens DR en provincies
Algemene periodieke rapportage HR	Deelgenomen aan inhoudelijk overleg HR rapportage artikel 17 rapportageartikel 17
Algemene periodieke rapportage VR	Deze rapportage loopt vrijwel volledig via SOVON, maar archivering en documentatie vindt in WOT IN kader plaats, zo ook de ondersteuning van SOVON met een rapportage tool (onderdeel van de infrastructuur)
CDDA	Gewerkt aan overdragen taken van DLG aan Alterra / WOT IN (niet geëffectueerd)

Onderzoek en advies t.b.v. rapportageverplichtingen VHR (4 projecten)

Alle onderstaande projecten worden uitgevoerd voor de periodieke rapportages op grond van de Europese Vogel- en Habitatrichtlijn. Het betreffen deels niet structurele werkzaamheden (referentiewaarden en leefgebied soorten), die producten opleveren als basis voor de huidige en toekomstige EU rapportages. Er zijn in 2012 een aantal afwijkingen geweest t.o.v. de planning , inhoud en begroting, te weten:

- Het project referentiewaarden: er is geen review uitgevoerd mede gezien discussie over methodiek voor het bepalen van referentiewaarden van habitattypen en er is daarom ook minder budget besteed dan begroot (10 keuro i.p.v. 50 keuro). Het project krijgt een vervolg in 2013 qua bepaling van referentiewaarden van habitattypen (geen review).
- Het project SDF: de resultaten worden (3-4 maanden) in overleg met EZ (o.a. ook vanwege het uitblijven van de aanwijzingsbesluiten voor de Natura 2000-gebieden) later opgeleverd dan gepland (januari 2013 i.p.v. november 2012) en er is mede daarom ook minder budget minder budget besteed dan begroot in 2012. Het project word in 2013 afgerond.
- Het project HR rapportage artikel 17: de resultaten worden later (1 maand) opgeleverd dan gepland (eind januari 2013 i.p.v. december 2012) en er is mede daardoor minder budget besteed dan begroot. Er zijn in dit project in overleg met EZ extra werkzaamheden verricht, te weten: 1) PAF rapportage en 2) advies over herziening LMF. Dit project word in 2013 afgerond.

- Het project leefgebied soorten: dit project heeft vrij veel vertraging opgedaan, mede door onduidelijkheid over het gewenste product en de afstemming/afbakening met BO project "Einddoelen Natura 2000". Er is ook wat minder budget besteed dan begroot (40 keuro i.p.v. 50 keuro).

Referentiewaarden HR soorten en habitattypen

Voor het bepalen van de staat van instandhouding van HR-soorten en habitattypen t.b.v. artikel 17 rapportage HR zijn referentiewaarden voor een gunstige staat van instandhouding vereist. De EC vraagt de EU-lidstaten ook deze referentiewaarden aan te leveren (via artikel 17 rapportage). In 2011 zouden de referentiewaarden voor de HR-soorten en habitattypen door Alterra opgeleverd worden en in 2012 zouden deze worden gereviewd. Mede door vertraging in de oplevering van de resultaten en een daarop volgende discussie over de gevolgde methodiek bij de bepaling van de referentiewaarden voor habitattypen is gebleken dat een review te vroeg was. Ook heeft EZ nog niet duidelijk voor ogen hoe deze review zou moeten plaatsvinden. Vandaar dat besloten is een beperkt gedeelte van het budget te spenderen aan heldere afspraken tussen Alterra en EZ over de te volgen methodiek voor de habitattypen en een aangepaste planning voor de oplevering van de referentiewaarden voor de habitattypen. Dit krijgt in 2013 een vervolg. De referentiewaarden voor de HR soorten zijn inmiddels opgeleverd in de vorm van een WOt- werkdocument (eindversie).

Standaardgegevensformulier Natura 2000

Het ministerie van EZ is verplicht om regelmatig (ongeveer elke zes jaar) een update te sturen aan de EC van het zogenaamde Standaardgegevensformulier Natura 2000. Dit betreft informatie over "de betekenis" van de Natura 2000-gebieden voor de staat van instandhouding van de VR- en HR-soorten en habitattypen, waar desbetreffende gebieden voor zijn aangewezen. Dit wordt beoordeeld op basis van onder meer de relatieve omvang en kwaliteit van populaties van soorten en habitattypen. Gezien de politieke omstandigheden (andere politieke koers e.d.) zijn nog niet alle Natura 2000-gebieden definitief aangewezen. Vandaar is besloten om de gegevens over alle Natura 2000-gebieden in 2012 zo compleet mogelijk te maken en om een maatlat te ontwikkelen voor de verschillende beoordelingen in de standaardgegevensformulieren, zodat de beoordelingen onderbouwd zijn en ook makkelijker herhaalbaar zijn. In dit project is nauw samengewerkt met het BO-project "Einddoelen Natura 2000". SOVON heeft de HR-soorten voor zijn rekening genomen. De aanpak is tussentijds met stakeholders besproken en de resultaten worden via EZ nu ook aan deze partijen voor commentaar voorgelegd. De resultaten zijn vastgelegd in een WOt- werkdocument (conceptversie).

Leefgebied soorten

Voor de beoordeling van de staat van instandhouding van de VR- en HR-soorten dient een oordeel geveld te worden over het aspect leefgebied, dit qua omvang en kwaliteit. De richtlijnen voor de wijze waarop dit te beoordelen van de EC zijn vrij summier en vereisen een eigen interpretatie. In dit project is nadere invulling gegeven aan het aspect leefgebied (voornamelijk qua omvang) hetgeen op schematische wijze is weergegeven. Voor een zestal HR-soorten is dit schema ook geoperationaliseerd. Samenwerking heeft plaatsgevonden met het project "Einddoelen Natura 2000". In 2013 zal in het kader van een vervolg worden bezien of deze benadering inderdaad de juiste is, dit in nauw overleg met EZ. De resultaten zijn vastgelegd in een WOt-werkdocument (conceptversie).

HR rapportage artikel 17

Al in 2011 was al een start gemaakt met de HR-rapportage artikel 17, te weten Annex B (staat van instandhouding HR-soorten) en Annex D (staat van instandhouding habitattypen). In 2012 zijn Annex B en D ingevuld door experts van Alterra Imares en PGO's. Eind januari 2013 wordt de eerste versie opgeleverd aan EZ voor review (een maand later dan gepland). Voor het invullen van Annex B en D is een rapportagetool ontwikkeld conform de specificatie van de EC. Deze tool maakt het mogelijk om achtergronddocumentatie op te slaan, reviews uit te voeren en om straks geautomatiseerd de door EC gewenste informatie via XML (uitwisselingsformat) op te leveren. EZ moet nog besluiten hoe de

review uit te voeren. In 2013 vindt afronding van de HR rapportage artikel 17 plaats in nauw overleg met EZ.

Onderzoek en advies t.b.v. rapportageverplichtingen TWO (5 projecten)

Alle onderstaande projecten vinden plaats in het kader van TMAP en dienen ten behoeve van het QSR op grond van de TWO, maar ook voor het duurzaam beheer van de Waddenzee vandaar dat ook afstemming plaatsvindt met stakeholders. Het betreft reguliere jaarlijks terugkomende werkzaamheden. Er zijn in 2012 geen grote afwijkingen geweest ten opzicht van de planning, inhoud of begroting.

Mosselbanken

De toestand en ontwikkeling van de mosselbanken in het Waddengebied is onderzocht. Enkele individuele mosselbanken zijn in detail bestudeerd en gekarteerd. De resultaten van dit onderzoek worden in het voorjaar van 2013 door middel van een WOt- werkdocument schriftelijk vastgelegd.

Kwelders

De toestand en ontwikkeling van de kwelders in het Waddengebied is onderzocht. Er is samengewerkt met RWS, Buro Puccomar en de Rijksuniversiteit Groningen. Op basis van diverse type metingen (karteringen, opnamen etc.) is onderzocht in hoeverre de in kader TWO afgesproken doelen t.a.v. kwelders worden bereikt. De resultaten worden in 2013 gepubliceerd in een WOt- werkdocument (conceptversie gereed).

Zeehonden

De ontwikkeling en verspreiding van de grijze en gewone zeehond in de Waddengebied is gevolgd door middel van vliegtellingen. De resultaten worden in 2013 naast de publicatie in het Compendium van de Leefomgeving ook vastgelegd in een WOt- werkdocument (conceptversie gereed).

Reproductiesucces Kustbroedvogels

Het broedsucces van kustbroedvogels in het Waddengebied is onderzocht middels diverse metingen (legselgrootte, uitkomst van eieren etc.). Een groot deel van dit onderzoek is uitbesteed aan SOVON. De resultaten worden in 2013 gezamenlijk (IMARES en SOVON) vastgelegd in een WOt- werkdocument.

Referentiegebied Rottum

Met ingang van 2005 is in navolging van Duitsland en Denemarken ook een klein deel van de Nederlands Waddenzee gesloten voor potentieel schadelijk effecten van menselijke activiteiten, te weten een geulsysteem ten zuiden van Rottumerplaat. De ontwikkelingen in dit gebied (o.a. de mariene bentische fauna) worden jaarlijks gevolgd om referentiesituaties en streefbeeld (qua beheer) te kunnen bepalen. De resultaten worden vastgelegd in een WOt- werkdocument.

Infrastructuur (1 project)

Onderhoud en beheer is gepleegd aan de infrastructurele voorzieningen, Zo zijn de website en de rapportagedatabase (zie www.natuurgegevens.nl) geactualiseerd, zijn er wijzigingen doorgevoerd in het Beschermd Gebiedenregister (de begrenzing van de Natura 2000-gebieden) en kaarten geproduceerd voor de aanwijzingsbesluiten van de Natura 2000-gebieden. De Landelijke Vegetatiedatabank is aangevuld met nieuwe vegetatiegegevens en uitgebreid qua functionaliteit. Ook is deelgenomen aan een internationale expertgroep van INSPIRE voor het opstellen van dataspecificaties voor data over soortverspreiding, habitats en biotopen en fysisch geografische regio's. Dit is uiteindelijk uitgemond in een officiële versie van desbetreffende data specificaties.

Beleidsadvisering door deelname aan wetenschappelijke comités en Antartica-onderzoek (4 projecten)

Alle onderstaande projecten vinden plaats in het kader van het Antarctisch verdrag en mariene verdragen (ICW, ASCOBANS en TWO). Het betreft structurele jaarlijks terugkerende werkzaamheden en bestaan uit onderzoek en advies.

Antartica-CCAMLR

Nederland is verplicht op grond van Antarctisch verdrag en specifiek het Antarctische krillverdrag (CCAMLR) onderzoek uit te voeren naar ecosysteemprocessen in de Antarctische zeeijs-gebieden. Dit onderzoek levert kennis en informatie op voor beleid betreffende de krill visserij. IMARES heeft – namens EZ - in 2012 deelgenomen aan de CCAMLR-WG-EMM vergadering en vergaderingen van het wetenschappelijke comité van CCAMLR. Verder zijn analyses uitgevoerd van data verzameld tijdens voorgaande expedities. De onderzoeksresultaten zijn vastgelegd in diverse (wetenschappelijke) publicaties.

IWC advisering

IMARES heeft – namens EZ –deelgenomen aan het wetenschappelijk comité van de IWC en de hiervoor voorbereidende werkzaamheden uitgevoerd. Verschillende working papers zijn opgesteld t.b.v. van diverse workshops in het kader van IWC.

ASCOBANS advisering

IMARES heeft – namens EZ –deelgenomen aan het wetenschappelijk comité van ASCOBANS en de hiervoor voorbereidende werkzaamheden uitgevoerd. Verder is conform de verplichtingen een "National Progress Report" opgesteld.

TWO advisering

IMARES heeft – namens EZ – deelgenomen aan de Trilateral Seal Expert Group (TSEG) en de hiervoor voorbereidende werkzaamheden uitgevoerd. Verder zijn adviezen gegeven aan EZ en de Nederlands overheid inzake het beheer van zeehonden in het Deltagebied.

Project-rapportage WOT-04-009

Overzicht projecten

WOT-04-009-030	Management IN	17
WOT-04-009-031	Communicatie en kennisbenutting IN	19
WOT-04-009-032	Infrastructuur IN	21
WOT-04-009-033	Internationale rapportages	23
WOT-04-009-034.01	Natura 2000 Referentiewaarden	25
WOT-04-009-034.02	Natura 2000 Standaardgegevensformulier	27
WOT-04-009-034.03	Natura 2000 Leefgebied soorten	29
WOT-04-009-034.04	Natura 2000 Habitatrichtlijnrapportage	31
WOT-04-009-035.01	TMAP Mosselbanken	33
WOT-04-009-035.02	TMAP Kwelders	35
WOT-04-009-035.03	TMAP Zeehondenpopulaties	37
WOT-04-009-035.04	TMAP Reproductieproces kustbroedvogels	39
WOT-04-009-035.05	TMAP Referentiegebied Rottum	41
WOT-04-009-036	Antarctica-CCAMLR	43
WOT-04-009-037	IWC advisering	47
WOT-04-009-038	ASCOBANS advisering	49
WOT-04-009-039	TWO advisering	51

WOT-04-009-030 Management IN

Startdatum: 01-jan-2012

Einddatum: 31-dec-2012

Projectleider(s)

	Naam	E-mail	Instituut
Projectleider	Schmidt, Anne (schmi005)	anne.schmidt@wur.nl	ALTERRA

Contactpersonen en begeleidingsgroep

Naam	Organisatie	Rol	Startdatum	Einddatum
Remmelts, W.J. (Wilmar)	Ministerie EZ- Natuur en Biodiversiteit	EZ Contactpersoon	01-jan-2012	31-dec-2012

Kennisbehoefte

Vanaf 2004 is er een WOT programma getiteld Informatievoorziening Natuur (IN) van start gegaan, dat als doel heeft EZ(DG Regio en Natuur) te assisteren bij de organisatie en de uitvoering van rapportageverplichtingen. Deze ondersteuning verschilt per rapportage.

Doelstelling project

Dit project betreft de coördinatie van het WOT programma Informatievoorziening Natuur. De inhoudelijke voortgang en budgetuitputting van het programma en de afzonderlijke projecten wordt bewaakt. Er wordt zorggedragen voor de afstemming tussen de projecten binnen het programma, maar ook de afstemming met ander BO- en WOT-projecten binnen WUR (bv. BO project 'Verantwoord voor Elkaar' en BO project 'Einddoelen Natura 2000') en de afstemming met activiteiten van derden (niet WUR organisaties) bijvoorbeeld met het Interprovinciaal Overleg (IPO) in het kader van de 'Digitale Keten Natuur' (DKN). Dit alles in overleg met EZ.

Aanpak en tijdspad

Er is regelmatig contact onderhouden met de opdrachtgever (Wilmar Remmelts) en clusterleider (Paul Hinssen), waarbij de voortgang van het programma en projecten is besproken, zo ook de afstemming op andere projecten en activiteiten. Er is een jaarrapportage over 2011 opgesteld en een werkplan voor 2013.

Beoogde en bereikte resultaten en producten

WOT N&M (2012) Jaarrapportage 2011. WOT -04-009 Natuur, Landschap en Platteland (NLP), WOT N&M, Wot-werkdocument 291

Hinssen, P.J.W. (2012) Werkprogramma 2013. Unit Wettelijke Onderzoekstaken Natuur & Milieu (WOT-04, WOT N&M. Wot-interne notitie 22.

Er is extra tijd besteed vanuit het huidige project aan vervolgwerkzaamheden (advisering van EZ en IPO) op het advies over de Digitale Keten Natuur (Schmidt *et al*, 2012), een resultaat van het BO-project "Verantwoord voor Elkaar".

Doorwerking van de resultaten aan de doelgroep

Communicatie heeft voornamelijk plaats gevonden via bilateraal contact (EZ) en soms met "derden". Binnen het programma is een project 'Kennisbenutting' opgenomen, dat zorgt draagt voor breder verspreiding van kennisproducten en de communicatie hierover.

WOT-04-009-031 Communicatie en kennisbenutting IN

Startdatum: 01-jan-2012

Einddatum: 31-dec-2012

Projectleider(s)

	Naam	E-mail	Instituut
Projectleider	Cate, ten, Bram (cate004)	bram.tencate@wur.nl	ALTERRA

Contactpersonen en begeleidingsgroep

Naam	Organisatie	Rol	Startdatum	Einddatum
Remmelts, W.J. (Wilmar)	Ministerie EZ- Natuur en Biodiversiteit	EZ Contactpersoon	01-jan-2012	31-dec-2012

Kennisbehoefte

De overheid, i.c. het ministerie van Economische Zaken (EZ) heeft onderzoeks-, monitoring- en rapportageverplichtingen in het kader van internationale wetten en verdragen t.a.v. behoud en herstel van mariene en terrestrische biodiversiteit. Het WOT-thema Informatievoorziening Natuur ondersteunt EZ bij de uitvoering van deze taken. Het project Communicatie en Kennisbenutting binnen het thema vervult daarbij een essentiële rol. Dit WOT-thema is in 2012 uitgevoerd onder de bepalingen van het WOT-statuuut. Hiermee is maximale transparantie, onafhankelijkheid en betrouwbaarheid gegarandeerd.

Doelstelling project

Doelstellingen van het Thema Informatievoorziening Natuur zijn:

- Profileren van het thema (voor zover relevant, speelt in dit thema niet zo) en het versterken van de kenniscirculatie en de kennisbenutting, onder andere via workshops en themabijeenkomsten (binnen selecte groep);
- Het bevorderen van de communicatie binnen het thema, en tussen het thema en andere WOT N&M-thema's en BO-programma's, met EZ-beleidsdirecties;
- Het stimuleren, het coördineren en het vervaardigen van publicaties over projecten in het thema.

Aanpak en tijdspad

Het project heeft in 2012 uit een aantal concrete activiteiten bestaan die gedurende het gehele jaar zijn uitgevoerd.

- Het coördineren van het uitbrengen van WOT publicaties zoals rapporten en werkdocumenten van afgerond onderzoek;
- In 2012 is een Atlantisch Seminar georganiseerd door EZ. Vanuit dit project is hieraan logistieke en inhoudelijke ondersteuning verleend. Dit internationale symposium voor alle EU-lidstaten uit de Atlantische regio betrof de Natura 2000-wetgeving (vergelijking lidstaten,; herstelstrategieën, grensoverschrijdend voorkomen, Svl's, methodes invullen rapportages (leefgebied soort, FRV e.d.).
- Het (mede) organiseren en faciliteren van overige bijeenkomsten en workshops die binnen het thema zijn georganiseerd.

Beoogde en bereikte resultaten en producten

Resultaten van het project in 2012 zijn (kwantitatief):

- 1 WOt-rapport (nr.118)
- 3 WOt-werkdocumenten (nrs. 286, 291 & 301)

- 1 WOT-interne notitie (nr.25)
- Diverse bijdragen aan de rapportage Atlantisch Seminar (uitgave via ECNC).
- Een aantal bijdragen in wetenschappelijke tijdschriften en in vaktijdsschriften.
- Inhoudelijke resultaten zijn opgenomen bij de desbetreffende onderzoeksprojecten binnen dit thema. Bijdragen aan thema-overstijgende activiteiten als bijeenkomsten zijn opgenomen bij project WOT-04-001-002. Ook bijdragen aan het publicatie- en communicatiebeleid zijn daar te vinden.

Doorwerking van de resultaten aan de doelgroep

Doorwerking en kennisbenutting is in 2012 evenals voorgaande jaren gedaan via het beschikbaar stellen van publicaties, en via het actueel houden van de WOT website. Nieuwsbrieven en lezingen zorgen ervoor dat onze kennis actief wordt verspreid. Daar komt bij dat de resultaten van het onderzoek opgepikt worden door andere nieuwsmedia zoals de Nieuwsbrief Groene Ruimte, de Nieuwsbrief IKC-RO en Nieuws.be (Vlaanderen).Belangrijk is ook geweest het onderhouden van de persoonlijke contacten bij de doelgroep.met name het ministerie van EZ.

WOT-04-009-032 Infrastructuur IN

Startdatum: 01-jan-2012

Einddatum: 31-dec-2012

Projectleider(s)

	Naam	E-mail	Instituut
Projectleider	Gijzen, Sidney (gjize001)	sidney.gijzen@wur.nl	ALTERRA
Vervangend projectleider 1	Schmidt, Anne (schmi005)	anne.schmidt@wur.nl	ALTERRA

Contactpersonen en begeleidingsgroep

Naam	Organisatie	Rol	Startdatum	Einddatum
Rommelts, W.J. (Wilmar)	Ministerie EZ- Natuur en Biodiversiteit	EZ Contactpersoon	01-jan-2012	31-dec-2012
Adams, Ir. A.S. (Annemieke)	Ministerie EZ- PD Natura 2000	EZ Contactpersoon	01-jan-2012	31-dec-2012
Osieck, Drs. E.R. (Eduard)	Ministerie EZ- PD Natura 2000	EZ Contactpersoon	01-jan-2012	31-dec-2012

Kennisbehoefte

De doelgroep van dit project is het ministerie van EZ en specifiek ook de Programmadirectie Natura 2000 (PDN2000). Het ministerie van EZ dient periodiek verantwoording af te leggen over de genomen maatregelen en de effecten. Om aan dat doel te voldoen is er een behoefte aan een gedetailleerd overzicht van alle rapportageverplichtingen inclusief de gegevens die nodig zijn om de betreffende tijdig ter beschikking te hebben. Tevens is behoefte aan meer kennis over Europese INSPIRE richtlijn op het gebied van de thema's beschermde gebieden (Annex I van de EU INSPIRE richtlijn) en soortverspreiding, habitats en biotopen en biogeografische regio's (Annex III van de EU INSPIRE richtlijn). Het is voor EZ van belang om tijdig te anticiperen op deze dataspecificaties.

Doelstelling project

De doelstellingen van dit project zijn:

1. Het onderhouden van de website (www.natuurgegevens.nl), waarmee de rapportagedatabase en andere voor de rapportages van belang zijnde informatiebronnen (rapporten, werkdocumenten etc.) worden ontsloten. Deze website heeft ook een intern gedeelte dat wordt gebruikt voor het voorbereiden van internationale rapportages (Habitat- en Vogelrichtlijn) en programma- en projectmanagement van de WOT IN.
2. Het onderhouden en beheren van de 'rapportagedatabase', waarin het overzicht van alle rapportageverplichtingen inclusief formats wordt bijgehouden en waarin eerdere rapportages worden gearchiveerd. Dit betreft applicatiebeheer (technisch beheer). Het gegevensbeheer (de vulling van de database) is belegd in project internationale rapportages.
3. Het onderhouden en beheren van de 'Landelijke Vegetatiedatabank'(LVD). Dit betreft zowel applicatiebeheer als gegevensbeheer.
4. Het onderhouden en beheren van het 'Beschermde Gebiedenregister' met begrenzing van VR-, HR-, NBwet-, Natura 2000- en Ramsar-gebieden. Dit betreft zowel applicatiebeheer als gegevensbeheer.
5. Deelname aan de TWG 'Soortverspreiding, habitats en biotopen en biogeografische regio's'.
6. Werkzaamheden aan het project 'Audittrail Natura 2000 gebieden'.

Aanpak en tijdspad

Het project bestond uit de volgende deelprojecten:

- Projectmanagement
- Website en rapportagedatabase
- Landelijke Vegetatiedatabank
- Beschermde Gebiedenregister
- Deelname aan TWG INSPIRE soortverspreiding, habitats en biotopen en biogeografische regio's
- Audittrail aanwijzingsbesluiten Natura 2000-gebieden

Beoogde en bereikte resultaten en producten

De resultaten bestaan uit:

- Geactualiseerde website (www.natuurgegevens.nl) en rapportagedatabase
- Geactualiseerde Landelijke Vegetatiedatabank en mogelijk ook afspraken over beheer kaarten
- Geactualiseerd Beschermde Gebiedenregister en ontsluiting conform INSPIRE, handtekeningenkaarten en pdf ontsloten via internet
- Laatste versie (v3.0) van de INSPIRE dataspecificaties voor soortverspreiding, habitats en biotopen en biogeografische regio's
- Goedlopende 'Audittrail Natura 2000 gebieden' applicatie
- Broekmeyer, M.E.A., H.P.J. Huiskes, S.M. Hennekens, A. de Jong, M.H. Storm & B. Vanmeulebrouk (2012) Gebruikershandleiding Audittrail Natura 2000, WOT N&M, WOT-werkdocument 301

Doorwerking van de resultaten aan de doelgroep

Een overzicht van de communicatie acties:

- De website is continue bijgehouden en gebruikt ter ondersteuning van de rapportages. Dit is ook in een stroomversnelling gekomen door integratie met het project ter ondersteuning van de rapportage Habitat- en Vogelrichtlijn.
- Van de Landelijke Vegetatie Databank en het Beschermde Gebiedenregister wordt een overzicht verstrekt (Word document) van de verrichtte en geplande werkzaamheden.

WOT-04-009-033 Internationale rapportages

Startdatum: 01-jan-2012

Einddatum: 31-dec-2012

Projectleider(s)

	Naam	E-mail	Instituut
Projectleider	<i>Os, van, Jaap (os007)</i>	<i>jaap.vanos@wur.nl</i>	ALTERRA
Vervangend projectleider 1	<i>Schmidt, Anne (schmi005)</i>	<i>anne.schmidt@wur.nl</i>	ALTERRA

Contactpersonen en begeleidingsgroep

Naam	Organisatie	Rol	Startdatum	Einddatum
<i>Dijk, Ir. G. (Gerard) van</i>	<i>Ministerie EZ- Directie Natuur en Biodiversiteit</i>	EZ Contactpersoon	<i>01-jan-2012</i>	<i>31-dec-2012</i>
<i>Adams, Ir. A.S. (Annemieke)</i>	<i>Ministerie EZ- PD Natura 2000</i>	EZ Contactpersoon	<i>01-jan-2012</i>	<i>31-dec-2012</i>
<i>Spaandonk, J.A.M. (Jan) van</i>	<i>Ministerie EZ- Natuur en Biodiversiteit</i>	EZ Contactpersoon	<i>01-jan-2012</i>	<i>31-dec-2012</i>
<i>Remmelts, W.J. (Wilmar)</i>	<i>Ministerie EZ- Natuur en Biodiversiteit</i>	EZ Contactpersoon	<i>01-jan-2012</i>	<i>31-dec-2012</i>
<i>Roest, A.J. (Anja)</i>	<i>Ministerie EZ- Natuur en Biodiversiteit</i>	EZ Contactpersoon	<i>01-jan-2012</i>	<i>31-dec-2012</i>

Kennisbehoefte

In het kader van internationale wet- en regelgeving is Directie Natuur en Biodiversiteit van het ministerie van Economische Zaken (EZ) verantwoordelijk voor verschillende rapportages. Binnen deze directie is onvoldoende capaciteit aanwezig om deze rapportages zelf te maken. Daarom heeft de directie Natuur en Biodiversiteit ondersteuning gevraagd bij het maken van deze rapportages.

De voorschriften van deze rapportages zijn niet altijd even duidelijk. Bij de uitwerking van dergelijke rapportages moeten daarom door EZ keuzes worden gemaakt, waarbij een afweging gemaakt wordt tussen de mate van detail, ambitie, accenten en benodigde inspanningen (capaciteit en budget). Hierbij kan ook gekeken worden naar de wijze waarop andere landen met deze rapportages omgaan.

Doelstelling project

De doelstelling van het project is tweeledig: het leveren van inhoudelijke bijdragen aan verschillende rapportages en het faciliteren van het op transparante en herhaalbare wijze uitvoeren van rapportages. Hiermee wordt het mogelijk om een kwaliteitsverbetering van de rapportages te realiseren, zowel wat betreft het proces van totstandkoming binnen EZ als het eindresultaat dat naar de betreffende autoriteiten wordt verzonden.

Aanpak en tijdsplan

EZ is eindverantwoordelijk voor de rapportages (zowel de inhoud en als de totstandkoming ervan). Alterra heeft een faciliterende rol door het helpen organiseren van de rapportages, het archiveren en documenteren van de rapportages in een documentatiesysteem en door het opstellen van draaiboeken. Inhoudelijke bijdragen worden geleverd door medewerkers van EZ, Alterra en derden (o.a. PGO's en terrein behorende organisaties), waarbij deels wordt afgetapt van de informatie die in kader van andere projecten binnen dit programma wordt opgeleverd en in het kader van project infrastructuur wordt beheerd (opgeslagen en gedocumenteerd) en ontsloten (o.a. via het webportaal).

Beoogde en bereikte resultaten en producten

In 2012 zijn de volgende rapportages opgeleverd:

- AEWa - migrerende vogels (januari);
- ASCOBANS - zeezoogdieren (maart);
- CITES - derogaties m.b.t. handel in bedreigde soorten;
- Ramsar Information Sheets - rapportage per gebied over de wetlands van Nederland; de gebieden zijn zoveel mogelijk gelijk getrokken met de N2000-gebieden en voorzien van actuele vogeltellingen van Sovon.

Verder is meegewerkt aan:

- Vogelrichtlijn derogatierapportage - deze is enigzins vertraagd als gevolg van late aanlevering van gegevens door Dienst Regelingen en de provincies;
- Periodieke rapportage Vogelrichtlijn;
- Periodieke rapportage Habitatrichtlijn;
- Voor de CDDA - Common Database of Designated Areas is gewerkt aan de overdracht van DLG aan Alterra.
- Tenslotte is de rapportagedatabase (www.natuurgegevens.nl) verder ingevuld en geactualiseerd.

Doorwerking van de resultaten aan de doelgroep

Doelgroep van het project zijn in eerste instantie de EZ-medewerkers die betrokken zijn bij het opstellen van rapportages voor internationale verplichtingen voor natuurbeleid. Ook EZ-medewerkers die hierin een coördinerende taak vervullen vallen onder de doelgroep.

Via de website zijn de rapportages echter ook voor iedereen toegankelijk, zodat ieder die betrokken is bij het natuurbeleid zelf kan nalezen wat Nederland gerapporteerd in het kader van de nationale verplichtingen.

WOT-04-009-034.01 Natura 2000 Referentiewaarden

Startdatum: 01-jan-2012

Einddatum: 31-dec-2012

Projectleider(s)

	Naam	E-mail	Instituut
<i>Projectleider</i>	<i>Ottburg, Fabrice (ottbu001)</i>	<i>fabrice.ottburg@wur.nl</i>	<i>ALTERRA</i>

Contactpersonen en begeleidingsgroep

Naam	Organisatie	Rol	Startdatum	Einddatum
<i>Adams, Ir. A.S. (Annemieke)</i>	<i>Ministerie EZ- PD Natura 2000</i>	<i>EZ Contactpersoon</i>	<i>01-jan-2012</i>	<i>31-dec-2012</i>

Kennisbehoefte

De Europese Habitatrichtlijn en Vogelrichtlijn verplichten de lidstaten (in Nederland: het ministerie van EZ, directie Natuur en Biodiversiteit) eens per 6 jaar aan de Europese Commissie te rapporteren over de mate van realisatie van de landelijke instandhoudingsdoelstellingen (de algemene periodieke rapportage) en de relatieve bijdrage van de Natura 2000-gebieden aan de instandhoudingsdoelstellingen (het standaardgegevensformulier). De handleiding van de Europese Commissie (European Commission, 2006) schrijft voor hoe en op basis van welke informatie de mate van realisatie van de instandhoudingsdoelstellingen ofwel de "*staat van instandhouding*" van Habitatrichtlijn-soorten en habitattypen te beoordelen en hierover te rapporteren.

Referentiewaarden landelijke instandhoudingsdoelstellingen habitattypen en soorten

Voor de beoordeling van de mate van realisatie van de landelijke instandhoudingsdoelstellingen betreffende de HR soorten en habitattypen van de Europese Habitatrichtlijn zijn referentiewaarden te worden vastgesteld voor een goede staat van instandhouding.

Doelstelling project

In 2011 zijn voor het eerst de FRV's voor 'population' en 'range' compleet ingevuld voor de betreffende habitatrichtlijnsoorten en habitattypen. De doelstelling van het project in 2012 was drieledig:

- Verwerken van de reactie van EZ op 2011-project.
- Het opvullen van de range.
- Opzetten van een review voor de ingevulde FRV's van 2011.

Aanpak en tijdsplan

Voor het vaststellen van de referentiewaarden voor HR_soorten is in 2011 al een protocol afgesproken en gevolgd. Voor de habitattypen is een vergelijkbaar protocol opgesteld.

De oorspronkelijk planning voor het opleveren van de referentiewaarden voor HR-soorten en habitattypen was december 2012, zodat in 2012 kon worden gestart met een review. Met EZ moesten wel nog afspraken gemaakt worden de aanpak van de review.

Een review met internationale deskundigen zou plaats kunnen vinden bij het INBO in België. Een groot voordeel is dat de Vlamingen de Nederlandse taal beheersen en dus eenvoudig de documenten van 2011 tot zich kunnen nemen. Uiteraard kunnen ook deskundigen vanuit andere landen worden verzocht om aan te schuiven. De uiteindelijke doelstelling van deze review is om gezamenlijk te

bepalen of de ingezette weg voor 'population' en 'range' de juiste weg is en of de aannames hierin 'hout' snijden.

Beoogde en bereikte resultaten en producten

Bij oplevering van de referentiewaarden voor HR-soorten en habitattypen bleken er met name over de referentiewaarden van habitattypen vragen te rijzen bij EZ. Dit maakte dat er nog niet kon worden gestart met een review. Vandaar dat een beperkt budget is toegepast voor afronding van de referentiewaarden van de HR- soorten en het maken van nieuwe afspraken over afronding van de referentiewaarden van de habitattypen. In 2013 worden de referentiewaarden van de habitattypen alsnog afgegrond, Onduidelijk is nog of er een review gaat plaatsvinden en hoe. EZ is hierover in beraad.

Ottburg, F.G.W.A & C.A.M. Van Swaay (2012) Referentiewaarden voor habitatrictlijnsoorten in Nederland. Referentiewaarden voor populatiegrootte en range voor bijlage II, IV en V soorten van de habitatrictlijn, WOT N&M, WOt-werkdocument xx

Een vergelijkbaar werkdocument voor habitattypen verschijnt in 2013. Hiervan is nog geen voorlopige titel bekend.

Doorwerking van de resultaten aan de doelgroep

De doelgroep is de EU. EZ heeft een wettelijke verplichting om de referentiewaarden vast te stellen.

WOT-04-009-034.02 Natura 2000 Standaardgegevensformulier

Startdatum: 01-jan-2012

Einddatum: 31-dec-2012

Projectleider(s)

	Naam	E-mail	Instituut
Projectleider	Janssen, John (janss035)	john.janssen@wur.nl	ALTERRA
Vervangend projectleider 1	Ottburg, Fabrice (ottbu001)	fabrice.ottburg@wur.nl	ALTERRA

Contactpersonen en begeleidingsgroep

Naam	Organisatie	Rol	Startdatum	Einddatum
Adams, Ir. A.S. (Annemieke)	Ministerie EZ- PD Natura 2000	EZ Contactpersoon	01-jan-2012	31-dec-2012

Kennisbehoefte

Het ministerie van EZ wil graag een ge-update Natura 2000-gebiedendatabase naar Brussel sturen, met daarin een overzicht van elk Natura 2000-gebied met de aanwezige typen en soorten, hun omvang en kwaliteit (volgens een score A, B, C, D), en een onderbouwing van deze score in de vorm van maatlatten en gebruikte gegevens. Voor alle reeds aangewezen Natura 2000-gebieden (58) is deze database de laatste keer in oktober 2011 geüpdate. Alle andere Natura 2000-gebieden moeten nog officieel aangewezen worden, en pas daarna kan de database definitief worden gemaakt en ingediend. Bovendien dient ook een update plaats te vinden voor de database van alle Vogelrichtlijngebieden.

Doelstelling project

Het up-to-date maken van de ecologische informatie in de Natura 2000-database van alle Nederlandse Natura 2000-gebieden.

Dit omhelst:

1. Voorlopige database gereed maken van alle nog niet aangewezen gebieden
2. Database voor Vogelrichtlijngebieden updaten
3. Expert bijeenkomsten organiseren voor discussie methodiek en scores in de databases voor habitattypen, vogels en overige soorten
4. Achtergrondrapportage en aanleveren definitieve database

Aanpak en tijdsplan

De planning was om de gehele database in september 2012 te hebben bij EL&I, opdat per 1 oktober 2012 een update naar Brussel gestuurd kon worden. De relevantie van deze *deadline* verviel echter, doordat gedurende 2012 als gevolg van de politieke situatie en de val van het kabinet geen enkel Natura 2000-gebied officieel is aangewezen. De eerstvolgende mogelijkheid voor EZ om de update van de SDFs in te dienen is daarmee 1 oktober 2013 geworden. De planning is gedurende het jaar zodanig veranderd, dat op 1 december concepten van alle informatie (habitattypen, soorten, vogels) is aangeleverd aan externen van provincies, Rijkswaterstaat, beheerorganisaties en PGO's. Een nieuw SDF-formaat vanuit Europa was gedurende 2012 nog niet beschikbaar.

Verder heeft het project raakvlakken met enkele andere projecten. Ten eerste moeten gegevens vanuit het project 'Habitatkaractering' gebruikt worden, namelijk de oppervlakte van habitattypen per gebied. Deze gegevens zijn nog steeds niet voor alle Natura 2000-gebieden beschikbaar, vooral

omdat dit afhankelijk is van de (soms lage) prioriteit die hieraan wordt gegeven bij provincies en andere bevoegde gezagen (Rijkswaterstaat). Ten tweede vormen de scores van de SDFs een belangrijke input voor de landelijke Artikel 17-rapportage over de habitattypen.

Beoogde en bereikte resultaten en producten

Resultaten 2012:

Een WOT-conceptwerkdokument met maatlatten, achtergrond en scores voor relevante aspecten van alle habitattypen in alle Natura 2000-gebieden:

Janssen, J., E. Weeda, P. Schipper, R-J. Bijlsma, J. Schaminée, C. Deerenberg, O. Bos, R. Jak, e.a. (concept). *Habitattypen in Natura 2000-gebieden. Beoordeling van oppervlakte, representativiteit en behoudsstatus in de Standard Data Forms (SDF)*. WOT-werkdocument xx, 207 pp.

Een definitief SOVON-rapport met alle relevante informatie voor de Vogelrichtlijngebieden:

Kleunen, A. van, M. van Roomen, L. van den Bremer, A. Lemaire, J-W.Vergeer & E. van Winden (2012). *Het invullen van ecologische gegevens van vogels voor Standard Data Forms Vogelrichtlijngebieden. SOVON Vogelonderzoek Nederland*. Conceptrapportage, 9 november 2012.

Een WORD-bestand (concept-rapport) met maatlatten, achtergrond en scores voor relevante aspecten van alle soorten van de habitatrichtlijn in alle Natura 2000-gebieden:

Ottburg, F.G.W.A. & J.A.M. Janssen (2012). *Habitatrichtlijnsoorten in Natura2000-gebieden. Beoordeling van populatie, leefgebied en isolatie in de Standard Data Forms (SDF)*. WOT-werkdocument xx.

Verslagen van externe expertbijeenkomsten onder leiding van EL&I:

Andela, M. & A. Adams (2012). *Verslag Expertbijeenkomsten over het Standaard Data Formulier (SDF) op 27 juni en 02 juli 2012. Verslag Ministerie EL&I, 7 pp*

Doorwerking van de resultaten aan de doelgroep

De bijeengebrachte gegevens zijn afgestemd met experts van van provincies, beheerorganisaties (Staatsbosbeheer, Natuurmonumenten, Landschappen), Rijkswaterstaat en PGO's tijdens expertsbijeenkomsten en via externe reviews. Deze personen vertegenwoordigen o.a. werkgroepen die werken aan de kwaliteitsbeoordeling van de Index NL (SNL) en aan de Kaderrichtlijn Water. De concept-gegevens zijn gebruikt als belangrijke bron voor de invulling van de landelijke Artikel 17-rapportage naar Brussel over habitattypen.

WOT-04-009-034.03 Natura 2000 Leefgebied soorten

Startdatum: 01-jan-2012

Einddatum: 31-dec-2012

Projectleider(s)

	Naam	E-mail	Instituut
Projectleider	<i>Pouwels, Rogier (pouwe003)</i>	<i>rogier.pouwels@wur.nl</i>	<i>ALTERRA</i>

Contactpersonen en begeleidingsgroep

Naam	Organisatie	Rol	Startdatum	Einddatum
<i>Adams, Ir. A.S. (Annemieke)</i>	<i>Ministerie EZ- PD Natura 2000</i>	<i>EZ Contactpersoon</i>	<i>01-jan-2012</i>	<i>31-dec-2012</i>

Kennisbehoefte

Doelgroep ministerie van EZ.

Krachtens artikel 17 van de habitatrichtlijn dient elke lidstaat eens in de 6 jaar voor alle soorten genoemd in de bijlages II, IV en V van deze richtlijn een rapportage met een beoordeling van de landelijke 'staat van instandhouding' op te stellen. Daarvoor moet voor elke soort voor het aspect 'Habitat of the species' ('Leefgebied van de soort') een inschatting van de grootte en de kwaliteit van het actueel en potentieel leefgebied gemaakt worden. Voor de beoordeling van dit aspect is bij de vorige rapportage gebruik gemaakt van de oppervlakten aan kilometerhokken waarin de soort was waargenomen. In de Explanatory Notes & Guidelines met betrekking tot de Habitatrichtlijn-rapportage is inmiddels uitgewerkt hoe er gerapporteerd moet worden en welke informatie hiervoor gebruikt moet worden. Deze uitwerking geeft echter nog ruimte voor verschillende interpretaties. EZ heeft behoefte aan een eenduidige interpretatie van de Explanatory Notes & Guidelines. Daarnaast wil EZ weten voor hoeveel soorten over het aspect 'Habitat of the Species' gerapporteerd kan worden en welke informatie daarvoor nodig is.

Doelstelling project

Het doel van het onderzoek is om een methodiek te ontwikkelen voor de beoordeling van het aspect 'Leefgebied van de soort'. Het project kan tevens bijdragen aan de afstemming tussen de monitoringsinspanningen (bijvoorbeeld in het kader van SNL) en de kennisbehoeften binnen VHR-rapportages.

Aanpak en tijdsplan

Op basis van de Habitatrichtlijn en de Explanatory Notes & Guidelines wordt de wijze waarop gerapporteerd moet worden over het aspect 'Leefgebied van de soort' vastgesteld. Aangezien er ruimte voor interpretatie is, is vervolgens aangegeven hoe de richtlijnen geïnterpreteerd zijn. Hierbij is schematisch aangegeven hoe de verschillende onderdelen van het aspect 'Leefgebied van de soort' bepaald moeten worden. Voor een zestal soorten is deze methode uitgewerkt. De resultaten dienen ter illustratie en moeten gezien worden als een eerste schot voor de boeg. Vervolgens is beoordeeld in hoeverre het mogelijk is om voor de HR-soorten het aspect te beoordelen op de voorgestelde werkwijze en in hoeverre voor een meer pragmatische invulling gekozen moet worden. Aangezien een parallel project (BO project 'Eindstations voor Natura 2000-kwaliteit') een methode ontwikkeld wordt om de kwaliteit van het leefgebied van soorten te beoordelen is afstemming belangrijk.

Beoogde en bereikte resultaten en producten

Pouwels, R., R. Bugter, A. Griffioen & R. Wegman (2012) *Beoordeling leefgebied Habitatrichtlijnsoorten voor Artikel 17 van de rapportage*. Wageningen, Alterra-rapport xx

Doorwerking van de resultaten aan de doelgroep

Door EZ kan informatie gebruikt worden voor de VHR-rapportages richting Brussel

WOT-04-009-034.04 Natura 2000 Habitatrichtlijnrapportage

Startdatum: 01-jan-2012

Einddatum: 31-dec-2012

Projectleider(s)

	Naam	E-mail	Instituut
Projectleider	Schmidt, Anne (schmi005)	anne.schmidt@wur.nl	ALTERRA
Vervangend projectleider 1	Bijlsma, Rienk Jan (bijls003)	rienkjan.bijlsma@wur.nl	ALTERRA
Vervangend projectleider 2	Vullings, Wies (vulli003)	wies.vullings@wur.nl	ALTERRA

Contactpersonen en begeleidingsgroep

Naam	Organisatie	Rol	Startdatum	Einddatum
Adams, Ir. A.S. (Annemieke)	Ministerie EZ- PD Natura 2000	EZ Contactpersoon	01-jan-2012	31-dec-2012
Rommelts, W.J. (Wilmar)	Ministerie EZ- Directie Natuur en Biodiversiteit	EZ Contactpersoon	01-jan-2012	31-dec-2012

Kennisbehoefte

De doelgroep van dit project is het ministerie van EZ (Directie Natuur en Biodiversiteit) en specifiek de programmadirectie Natura 2000 (PDN2000). Het ministerie van EZ is verantwoordelijk voor de periodieke Habitatrichtlijnrapportage (artikel 17) en vraagt WUR (WOT unit N&M) om ondersteuning bij het invullen van Annex B en D van desbetreffende rapportage.

Doelstelling project

Het doel van dit project is om (1) EZ te ondersteunen bij het organiseren van het proces van het verzamelen, analyseren, interpreteren en invoeren van informatie betreffende Annex B en D van de Habitatrichtlijnrapportage en (2) Annex B en D van de Habitatrichtlijnrapportage uit te voeren, bestaande uit het verzamelen, analyseren, interpreteren en het invoeren van de gevraagde informatie via de 'IT tool' (webapplicatie) ontwikkeld door de EC. Een deel van de uitvoering, te weten het uitvoeren van Annex B (soorten) van de Habitatrichtlijnrapportage wordt in overleg met EZ uitbesteed aan de PGO's.

Aanpak en tijdspad

Het project bestaat uit de volgende fasen:

1. Voorbereidende fase (opzet organisatie proces)
2. Uitvoerende fase (het invullen van Annex B en D)
3. Evaluatiefase (evaluatie van proces en resultaten)

Vorbereidende fase

In de voorbereidende fase is in overleg met EZ de organisatie van het proces van het verzamelen, analyseren, interpreteren en invoeren van informatie voor Annex B en D besproken en vastgelegd. In deze fase is afgesproken welke organisaties bij de rapportage worden betrokken, wat de rolverdeling is tussen desbetreffende organisaties (adviserend, uitvoerend, controlerend etc.) en welke informatiebronnen (databases, meetnetten, etc.) geraadpleegd worden. EZ blijft eindverantwoordelijk voor de rapportage, maar besteedt – een deel van - de organisatie uit aan de WOT unit N&M. De WOT unit N&M maakt weer afspraken met 'derden' (bv. de PGO's) over het uitvoeren van bepaalde onderdelen van de rapportage.

Gezien de politieke lading van de rapportage dient extra aandacht besteed te worden aan de kwaliteit van de informatie. Idee was om een 'begeleidingsgroep' samen te stellen met inhoudelijk deskundigen die tussentijds kunnen adviseren en ook controleren of de opgeleverde informatie ook voldoet aan de kwaliteitseisen. Dit is echter niet gebeurd. EZ dient zich nog te beraden hoe de resultaten te laten reviewen.

De Habitatrichtlijnrapportage uit 2007 is goed gedocumenteerd en kan dus als basis worden gebruikt voor de rapportage in 2013. Afstemming vindt ook plaats met BO en WOT onderzoek in 2012.

Uitvoerende fase

Deze fase betreft de uitvoering van Annex B en D conform de in de voorbereidende fase opgezette organisatie (bv. in de vorm van een draaiboek) en geïnventariseerde informatiebronnen. Dit is een iteratief proces, waarbij deelproducten worden opgeleverd en op kwaliteit worden beoordeeld en waar nodig worden gecorrigeerd. Streven was om eind 2012 een conceptrapportage (Annex B en D) op te leveren die door 'externen' (bv. andere departementen) kan worden beoordeeld, dit is uitgesteld met 1 maand (eind januari 2013). Een deel van de taken is uitbesteed aan 'derden'.

Bronnen die geraadpleegd zijn, zijn het Netwerk Ecologische Monitoring (NEM), de habitatkarteringen (nu opgeslagen in AERIUS), de Landelijke Vegetatiedatabank (WOT IN) en de Nationale Databank Flora- en Fauna (NDFF).

Annex B is uitgevoerd door soorten experts van PGO's en IMARES onder leiding van Fabrice Otborg (Alterra) en Chris van Swaaij (Vlinderstichting). Annex D is uitgevoerd door habitattypenexperts van Alterra onder leiding van John Janssen (Alterra).

Evaluatie fase

De Habitatrichtlijnrapportage (artikel 17) is een terugkerende taak. Vandaar is het van belang dat er wordt geleerd van ervaringen uit verleden, zodat er in de komende jaren verbeteringen aangebracht kunnen worden in het rapportageproces en de geraadpleegde informatiebronnen. Het proces en de opgeleverde producten worden geëvalueerd en aanbevelingen worden gedaan over mogelijke verbeteringen in de toekomst. Deze fase zal pas in 2013 worden uitgevoerd.

Beoogde en bereikte resultaten en producten

Het resultaat bestaat uit de ingevulde Annex B en D van de Habitatrichtlijnrapportage artikel 17 voor juni 2013. Eind januari 2013 zal een eerste versie van Annex B en D worden opgeleverd. In 2012 is ook een rapportage tool opgeleverd voor het invullen van Annex B en D en achterliggende informatie en documentatie. Hiermee kan in 2013 op geautomatiseerde wijze naar EZ worden gerapporteerd. Ook kan de tool worden gebruikt voor de in 2013 uit te voeren review.

In 2012 zijn in overleg met EZ ook nog extra werkzaamheden verricht te weten 1) PAF rapportage (PAF: Prioritized Action Framework for financing Natura 2000) en 2) advies over Herziening van het LMF voor de Hr rapportage artikel 17. Het project krijgt een vervolg in 2013.

Doorwerking van de resultaten aan de doelgroep

In overleg met EZ zullen de resultaten worden voorgelegd aan 'externen'. Dit gebeurt in 2013.

WOT-04-009-035.01 TMAP Mosselbanken

Startdatum: 01-jan-2012

Einddatum: 31-dec-2012

Projectleider(s)

	Naam	E-mail	Instituut
<i>Projectleider</i>	<i>Fey-Hofstede, Frouke (fey001)</i>	<i>frouke.fey@wur.nl</i>	<i>IMARES</i>

Contactpersonen en begeleidingsgroep

Naam	Organisatie	Rol	Startdatum	Einddatum
<i>Baerends, Drs. B. (Bernard)</i>	<i>Ministerie EZ- Directie Regionale Ruimtelijke Economie</i>	<i>EZ Contactpersoon</i>	<i>01-jan-2012</i>	<i>31-dec-2012</i>

Kennisbehoefte

Doelgroep: Ministerie van Economische Zaken en Wadden Sea Secretariat

Kennisbehoefte: Voor het beleid is het noodzakelijk inzicht te hebben in factoren die de stabiliteit van mosselbanken bepalen. Het huidige beleid gaat uit van bevissing van droogvallende mosselbanken indien aannemelijk is dat deze grote kans hebben om weg te stormen. Voor de beoordeling van vergunningaanvragen en verdediging in rechtszaken is het noodzakelijk om goed inzicht te hebben in stabiliteit veroorzakende mechanismen en kenmerken. Daarnaast is het belangrijk de ontwikkeling van banken te volgen in het kader van beoordelingen voor Natura2000 en de daarmee samenhangende beheersplannen.

Doelstelling project

Het doel van het project is het ter beschikking krijgen van gedetailleerde informatie over de toestand en ontwikkeling van een aantal geselecteerde mosselbanken. Hierdoor kan inzicht verkregen worden in factoren die de stabiliteit van mosselbanken bepalen, ook met betrekking tot de ontwikkeling van Japanse oesters en zeespiegelstijging. Deze informatie is van belang voor het maken van toekomstig beleid.

Aanpak en tijdsplan

In dit project zijn de lange termijnontwikkeling van mosselbanken, en de factoren die het al dan niet overleven van mosselbanken bepalen, onderzocht. Hiervoor werden door IMARES enkele individuele mosselbanken in detail bestudeerd. Drie mosselbanken worden sinds 1997 gevolgd, één sinds 1998, twee sinds 2002, één sinds 2003 en zeven mosselbanken worden sinds 2006 gevolgd. Deze mosselbanken worden elk jaar gekarteerd om de huidige locatie en grootte en de jaarlijkse veranderingen hierin te kunnen documenteren. Buiten deze basale metingen zijn er ook gegevens verzameld van de kenmerken van gekarteerde mosselbanken. Hiervoor worden in dit project onder andere bedekking van individuele mosselbanken, de grootteklassen en biomassa van de mosselen en het percentage andere organismen, zoals Japanse oesters, op de mosselbank gemeten.

Fase 1. Allereerst is een planning gemaakt voor het veldwerk. Daarbij zijn ook afspraken gemaakt over de te volgen monstermethode, en opslag van gegevens. Ook zijn afspraken gemaakt over de inzet van de Wadden Unit-schepen voor het project.

Fase 2. Het veldwerk is uitgevoerd in het voorjaar, de zomer en de nazomer.

Fase 3. Rapportage en overleg met opdrachtgever (of gedelegeerd opdrachtgever van EL&I-Noord)

Door de projectleider is eind januari het initiatief genomen om tot duidelijke afspraken te komen met de bemanningen van de Wadden Unit- schepen voor hun inzet bij het veldwerk. Omdat het veldwerk gedeeltelijk in het najaar plaats heeft gevonden, kan de rapportage geschieden zodra alle monsters verwerkt zijn. De rapportage wordt een voortgangsrapportage in de reeks van jaarlijkse rapporten en wordt in het voorjaar gepubliceerd. Gestreefd wordt ook naar publicatie van meerjarige gegevens in een internationaal wetenschappelijk tijdschrift.

Beoogde en bereikte resultaten en producten

Jaarlijks wordt een voortgangsrapportage geleverd waarin wordt aangegeven hoe de mosselbanken uit het project zich ontwikkelen. Metingen worden verricht volgens een gestandaardiseerd protocol, en de resultaten worden opgeslagen in een gestandaardiseerde database en in GIS.

Resultaten zijn mondeling gecommuniceerd met de contactpersoon van EL&I, de schriftelijke rapportage volgt komend voorjaar. De resultaten worden ook aangeleverd voor het jaarboek Waddenzee dat jaarlijks verschijnt in het kader van regelgeving voor het beheersplan en de eisen van NATURA2000 voor de SBZ Waddenzee. De resultaten vormen ook een belangrijke input in het trilaterale QSR. De gegevens vormen een belangrijk onderdeel van het TMAP en de vergelijking van ontwikkelingen in de drie landen waarbij verschillende beheersregimes van kracht zijn. Sinds 1986 is de Waddenzee een Man and Biosphere reservaat. Aan deze titel zit een monitoring en rapportageverplichting. De resultaten uit dit project kunnen een bijdrage leveren aan de invulling van deze verplichting.

De opdrachtgever krijgt de beschikking over gedetailleerde informatie over de toestand en ontwikkeling van een aantal geselecteerde mosselbanken. Daardoor ontstaat een beeld van de toestand van de Waddenzee. Samen met de globale inventarisaties kan zodoende worden aangegeven of de instandhoudingsdoelstellingen van de Waddenzee benaderd of gehaald worden. Tevens kunnen de resultaten van het onderzoek gebruikt worden voor de beoordeling van vergunningaanvragen met betrekking tot bevissing van litorale mosselbanken en kan toekomstig beleid aangepast worden aan recente ontwikkelingen als klimaatverandering en de komst van de Japanse oester.

Doorwerking van de resultaten aan de doelgroep

Er heeft mondeling overleg plaatsgevonden met de opdrachtgever. De schriftelijke rapportage volgt dit voorjaar.

WOT-04-009-035.02 TMAP Kwelders

Startdatum: 01-jan-2012

Einddatum: 31-dec-2012

Projectleider(s)

	<i>Naam</i>	<i>E-mail</i>	<i>Instituut</i>
<i>Projectleider</i>	<i>Duin, van, Willem (duin003)</i>	<i>willem.vanduin@wur.nl</i>	<i>IMARES</i>
<i>Vervangend projectleider 1</i>	<i>Dijkema, Kees (dijke014)</i>	<i>kees.dijkema@wur.nl</i>	<i>IMARES</i>

Contactpersonen en begeleidingsgroep

<i>Naam</i>	<i>Organisatie</i>	<i>Rol</i>	<i>Startdatum</i>	<i>Einddatum</i>
<i>Baerends, Drs. B. (Bernard)</i>	<i>Ministerie EZ- Directie Regionale Ruimtelijke Economie</i>	<i>EZ Contactpersoon</i>	<i>01-jan-2012</i>	<i>31-dec-2012</i>

Kennisbehoefte

Tussen Denemarken, Duitsland en Nederland zijn trilaterale doelen voor de kwelders in de Waddenzee overeengekomen in Sylt in 2010 (**Trilateral Targets:** [http://www.waddensea-secretariat.org/tgc/DocumentsSylt2010/WSP-2010-\(11-02-03\).pdf](http://www.waddensea-secretariat.org/tgc/DocumentsSylt2010/WSP-2010-(11-02-03).pdf)). **Gebruikersgroep 1:** Ministerie EZ, Common Wadden Sea Secretariat Wilhelmshaven. **Doel:** EZ ondersteunen bij het uitvoeren van rapportage-verplichtingen in het kader van internationale wetten en verdragen (TMAP en Natura 2000). **Gebruikersgroep 2:** Ministerie EZ , regionale overheden en beheersorganisaties.. **Doel:** kennis kwelders inwinnen, verzamelen en uitwisselen.

Doelstelling project

Doel van het project is via monitoring, gegevensverwerking, -uitwisseling en advisering van de verschillende gebruikersgroepen deze trilaterale doelen zo veel mogelijk te realiseren op termijn. De kennisbasis richt zich op areaal, biodiversiteit, opslibbing en zeespiegelstijging:

Aanpak en tijdspad

Transecten: voortzetting en interpretatie van 50 jaar monitoring van meetvakken in de kwelderwerken. PQ- en SEB-puntmetingen van opslibbing, krekens en vegetatie van door andere opdrachtgevers gefinancierde projecten worden bij deze kennisbasis betrokken.

Vlakdekkend: interpretatie van 30 jaar RWS-DID vegetatiekarteringen van alle NL kwelders en schorren. Met de nieuwe TMAP classificatie is de **biodiversiteit** beter te meten en veranderingen beter waar te nemen.

<i>Werkzaamheden</i>	<i>Kwartaal in 2012</i>			
	<i>jan-maart</i>	<i>april-juni</i>	<i>juli-sept</i>	<i>okt-dec</i>
01 Verwerken RWS gegevens	x	x		x
01 Gebruikersgroep		x		x
01 Jaarrapportage	x			x
02 IMARES meetvakken	x		x	x
03 Vegetatiekaarten	x			x
03 TMAP-Beheerkaarten	x			
03 TMAP-Workshops		x		x

Beoogde en bereikte resultaten en producten

- Kennisbasis transecten: de jaarlijkse puntmetingen in de meetvakken zijn uitgevoerd en verwerkt in een monitoringrapport;
- Kennisbasis vegetatiekaarten in GIS: Opgeschaald naar alle Waddenzee-kwelders door samenwerking met RWS-DID bij vegetatiekarteringen van kwelders;
- Project TMAP-kwelders is aanleverend voor verplichtingen aan Natura 2000;
- TMAP- vegetatie typologie verder geharmoniseerd.

Publicaties (direct en indirect):

Dijkema, K.S., W.E. van Duin, E.M. Dijkman, A. Nicolai, H. Jongerius, H. Keegstra, H. Venema & J.J. Jongsma, 2011. Friese en Groninger kwelderwerken: monitoring en beheer 1960-2010. Werkgroep Onderzoek Kwelderwerken (WOK), Jaarverslag voor de Stuurgroep Kwelderwerken augustus 2010-juli 2011. Wageningen IMARES; Rijkswaterstaat. 79 p. + bijlagen. (tevens WOT IN rapport in prep.)

Petersen *et al.*, 2012. TMAP-typology of coastal vegetation in the Wadden Sea area version 0.1. TMAP Expert group salt marsh & dune, CWSS, Wilhelmshaven.

Dijkema, K. & W. van Duin, 2012. 50 jaar monitoring van kwelderwerken. De Levende Natuur 113 (3), Themanummer Waddenzee: 118-122.

Duin, W.E. van & Dijkema K.S., 2012. Randvoorwaarden voor kwelderontwikkeling in de Waddenzee en aanzet voor een kwelderkanskaart. Rapport C076/12, IMARES Wageningen UR, Texel. 49 p.

Baptist, M.J., K.S. Dijkema, W.E. van Duin & C.J. Smit, 2012. Een ruimere jas voor natuurontwikkeling in de Waddenzee, uitgewerkt voor een casus Afsluitdijk. Rapport C084/12, IMARES Wageningen UR, Texel. 26 p.

Workshops:

TMAP Salt marsh Workshop: 16-17 april 2012 in Hamburg en 17-19 okt. 2012 op Ameland
Vergadering Werkgroep Kwelderwerken (16/5/2012 en 9/11/2012) waarin onder meer de bespreking van de kwelderherstelprojecten in Friesland en Groningen.
Een ruimere jas voor natuurontwikkeling in de Waddenzee (15 feb. 2012, Leeuwarden)

Doorwerking van de resultaten aan de doelgroep

Bespreking van de resultaten heeft plaatsgevonden tijdens TMAP salt marsh workshops, vergaderingen Stuurgroep Kwelderwerken en Werkgroep Onderzoek Kwelderwerken (WOK) en werkcontacten met EL&I Noord, andere leden gebruikersgroepen en 3 kwelderprojecten van het Waddenfonds.

WOT-04-009-035.03 TMAP Zeehondenpopulaties

Startdatum: 01-jan-2012

Einddatum: 31-dec-2012

Projectleider(s)

	Naam	E-mail	Instituut
Projectleider	Brasseur, Sophie (brass001)	sophie.brasseur@wur.nl	IMARES

Contactpersonen en begeleidingsgroep

Naam	Organisatie	Rol	Startdatum	Einddatum
Baerends, Drs. B. (Bernard)	Ministerie EZ-Directie Regionale Ruimtelijke Economie	EZ Contactpersoon	01-jan-2012	31-dec-2012

Kennisbehoefte

De twee soorten zeehonden die in Nederland voorkomen; gewone zeehond (*Phoca vitulina*) en de grijze zeehond (*Halichoerus grypus*) vallen onder annex 2 van de Habitat richtlijn (Council Directive 92/43/EEC) en worden beheerd in het kader van Trilaterale afspraken tussen Denemarken, Duitsland en Nederland. Door het opstellen van de Seal Management Plan wordt ook voldaan wordt aan de eisen die gesteld worden door de conventie van Bonn (UNEP/CMS; Agreement on Seals in the Wadden Sea) voor de gewone zeehond. In het SMP wordt omwille van het volgen van de populatie ontwikkeling, zowel in aantallen als verspreiding trilateraal de populatie jaarlijks gemonitord.

De kennisbehoefte is het verkrijgen van informatie over de populatieontwikkelingen van beide zeehonden soorten om eventuele afwijkingen in trends waar te nemen en hier tijdig d.m.v. aangepast beleid op te kunnen reageren. De Nederlandse overheid heeft aangegeven ook specifiek behoefte aan dit soort informatie te hebben omdat die nodig is voor berekeningen van de draagkracht van het gebied en voor de inschatting van de effecten die zeehonden op het kustecosysteem van Nederland kunnen hebben en de eventuele gevolgen van menselijke handelingen op het systeem, incl. de zeehonden. Zoals gezegd wordt de bestaande monitoring gewogen tegen eisen die beschreven worden in de Habitat Directieve, en zo nodig aangepast om hieraan te voldoen.

Doelstelling project

Doel van het project is het verzamelen van gegevens over de ontwikkelingen en verspreiding van zowel de grijze als de gewone zeehonden in de Nederlandse Waddenzee. Zoals boven wordt gesteld wordt deze data getoetst aan de beheersdoelen die verankerd zijn in de instandhoudingdoelen en andere internationaal afgesproken doelen.

Aanpak en tijdsplan

Het plan van aanpak voor de monitoring, was als volgt:

Jaarlijks worden voor gewone zeehonden 5 vluchten uitgevoerd, 3 in de geboorteperiode (juni/juli) en twee tijdens de verharing (augustus). Voor grijze zeehonden zijn er jaarlijks 8 tellingen, 5 in de geboorteperiode (december/januari) en drie tijdens de verharing (maart/april). In de trilaterale afspraken werd opgenomen dat er 5- jaarlijks 2 extra vluchten moesten worden opgenomen. Dit om een goede inschatting te kunnen maken van het totaal aantal jongen (de geboortes en mortaliteit) maar ook om voor de verschuivingen in de geboorte piek te kunnen corrigeren. Dit is dit jaar niet opgenomen aangezien het budget onder druk staat omdat de grijze zeehondentellingen noodgedwongen zijn uitgebreid door de verspreiding naar het oosten.

Veldwerk:

De vliegtellingen worden op een standaard manier uitgevoerd, en met een vast team. Alle zeehondenkolonies van beide soorten worden met een digitale camera gefotografeerd en

tegelijktijd wordt de positie ervan m.b.v. GPS geregistreerd. Na afloop worden de opnames uitgewerkt en wordt per telling de uitslag bepaald. De tellingen van de gewone zeehonden worden synchroon uitgevoerd in de gehele internationale Waddenzee. Er is geen go/no go moment, alleen weersomstandigheden kunnen verhinderen dat een geplande telling op die dag geen doorgang kan vinden. Die wordt dan zo kort mogelijk daarop uitgevoerd.

Andere werkzaamheden:

Op basis van de resultaten werd advies gegeven over het beheer van lokale kolonies, bijvoorbeeld in het kader van de art. 20 gebieden waarvoor de omgeving van een deel van de ligplaatsen (tijdelijk) wordt gesloten voor het publiek. Ook werden dit jaar aan twee wetenschappelijke artikelen gewerkt die de ontwikkeling van de aantallen van beide soorten beschrijven. Deze komen naar verwachting in 2013 uit.

Beoogde en bereikte resultaten en producten

De Duitse en Deense delen van de populatie zijn door instanties geteld uit die landen. Jaarlijks worden alle populatie tellingen in overleg met die instanties en ons instituut in Trilateraal verband geëvalueerd en gepresenteerd op de site van het CWSS (<http://www.waddensea-secretariat.org/management/SMP/seals.html>).

Indicator Zeehond op Compendium voor de Leefomgeving:
(<http://www.compendiumvoordeleefomgeving.nl/indicatoren/nl1231-Gewone-en-grijze-zeehond-in-Waddenzee-en-Deltagebied.html?i=19-135>).

In 2012 werden de resultaten van de tellingen van de gewone zeehonden per gebied van af 2002 als nieuwsbericht geplaatst op de website van Wageningen UR:
<http://www.wageningenur.nl/nl/Expertises-Dienstverlening/Onderzoeksinstituten/imares/show/Populatie-Gewone-Zeehonden-in-de-Nederlandse-Waddenzee.htm>.

Ook werden dit jaar aan twee wetenschappelijke artikelen gewerkt die de ontwikkeling van de aantallen van beide soorten beschrijven. Deze komen naar verwachting in 2013 uit:
Brasseur, S.M.J.M., T. van Polanen Petel, G.M. Aarts, H.W.G. Meesters, P.J.H. Reijnders (2013) Development and expansion of the gray seal population in the Dutch Wadden Sea.

Plus artikel waarvan de voorlopige titel nog niet bekend is.

Doorwerking van de resultaten aan de doelgroep

In november wordt voor beide soorten de data geëvalueerd en de resultaten aan het ministerie van EZ gepresenteerd en vervolgens via de site van CWSS gepubliceerd (<http://www.waddensea-secretariat.org/management/SMP/seals.html>). Voor het Nederlandse deel wordt in een gezamenlijk persbericht (IMARES-EL&I) de resultaten van de telling gepresenteerd.

De data word direct of indirect gebruikt in de volgende fora:

- TSEG workshops
- Werkcontacten met EZ
- Werkcontacten met diverse groepen in relatie tot de art. 20 gebieden
- Rapportage aan de Task Group Management (TG-M) die op haar beurt de Wadden Sea Board (WSB) adviseert
- Publicaties in (populair) wetenschappelijk tijdschriften
- Publicatie op het internet: <http://www.compendiumvoordeleefomgeving.nl/indicatoren/nl1231-Gewone-en-grijze-zeehond-in-Waddenzee-en-Deltagebied.html?i=19-135>;
<http://www.wageningenur.nl/nl/ExpertisesDienstverlening/Onderzoeksinstituten/imares/show/Populatie-Gewone-Zeehonden-in-de-Nederlandse-Waddenzee.htm>.;(<http://www.waddensea-secretariat.org/management/SMP/seals.html>)

WOT-04-009-035.04 TMAP Reproductieproces kustbroedvogels

Startdatum: 01-jan-2012

Einddatum: 31-dec-2012

Projectleider(s)

	<i>Naam</i>	<i>E-mail</i>	<i>Instituut</i>
Projectleider	Smit, Cor (smit034)	cor.smit@wur.nl	IMARES

Contactpersonen en begeleidingsgroep

<i>Naam</i>	<i>Organisatie</i>	<i>Rol</i>	<i>Startdatum</i>	<i>Einddatum</i>
Roomen, Ing. (Marc) van	Sovon	Teamlid	01-jan-2012	31-dec-2012
Baerends, Drs. B. (Bernard)	Ministerie EZ- Directie Regionale Ruimtelijke Economie	EZ Contactpersoon	01-jan-2012	31-dec-2012

Kennisbehoefte

Om de Staat van Instandhouding van kustgebieden voor vogels te kunnen bepalen wordt veelal gebruik gemaakt van het monitoren van aantallen (via hoogwatertellingen, tellingen vanuit de lucht en broedvogelinventarisaties). Daarnaast is aanvullende kennis nodig over de achterliggende processen die de aantalsveranderingen van de lokaal aanwezige broedvogels aansturen. Hiertoe behoort het verzamelen van informatie over het broedsucces maar ook het doen van onderzoek naar factoren die dit broedsucces bepalen (voedselbeschikbaarheid, verstoring, predatie, begrazing). In deze studie is informatie verzameld over legselgrootte, startdatum van de legfels, uitkomstsucces van eieren en nesten, groei van de jongen, overleving van de jongen en uitvliegsucces. De hier geformuleerde kennisbehoefte is inmiddels verankerd in Trilaterale afspraken.

Bij de implementatie van het programma binnen TMAP is afgesproken om vanaf 2011, toen het programma trilateraal van start ging, naast de soorten die in Nederland al worden gemonitord ook Lepelaar, Grote Stern en Noordse Stern mee te nemen.

Vanaf 2011 worden de volgende soorten onderzocht: Eurasian Spoonbill, Common Eider, Oystercatcher, Avocet, Black-headed Gull, Lesser Black-backed Gull, Herring Gull, Sandwich Tern, Common Tern en Arctic Tern.

Doelstelling project

De studie omvat, onder andere op basis van de hierboven gegeven argumenten, de volgende onderdelen:

- Voortzetting van de gedetailleerde populatiestudies aan individueel gemerkte Scholeksters op Texel en Schiermonnikoog en opslag van de verzamelde data over de overleving van individueel gemerkte vogels in een goed beheerde database. Een beperkte hervatting van de populatiestudie van de Eidereend (op Vlieland, Texel en een zo groot mogelijk deel van de broedpopulaties op de andere eilanden).
- Het Reproductiemeetnet Kluut richt zich vooral op het voor Kluten belangrijkste broedgebied: de kwelders van de Friese en Groningse kust. Reproductiemeetnet voor de koloniebroeders Kokmeeuw, Zilvermeeuw en Visdief.
- Reproductiemeetnet voor de koloniebroeders Lepelaar, Kleine Mantelmeeuw en Grote Stern.

Aanpak en tijdsplan

De volgende werkzaamheden werden uitgevoerd:

Fase 1. Planning en contacten met vrijwilligers: januari—april

Fase 2. Veldwerk: maart- juli

Fase 3. Uitwerking gegevens: juli – november

Fase 4. Rapportage en terugkoppeling naar veldmedewerkers: november – februari

Voorafgaand aan elk veldwerkseizoen vond overleg plaats tussen IMARES en SOVON over de te volgen strategie. Daarna heeft SOVON intensief contact gehad met de vrijwillige veldwaarnemers die een deel van de registraties uitvoeren. Rapportage vindt plaats nadat bewerking van de veldresultaten heeft plaatsgevonden.

Beoogde en bereikte resultaten en producten

Het veldwerk over het seizoen 2012 is succesvol afgesloten. Evenals in 2011 is getracht het broedsucces van Zilvermeeuwen en Kleine Mantelmeeuwen op Rottumerplaat te meten d.m.v. enclosures.

Kleunen A. van., K. Koffijberg., J. Nienhuis, P. de Boer, C.J. Smit, K. Oosterbeek. & M. van Roomen (2012). Broedsucces van kustbroedvogels in de Waddenzee in 2009 en 2010. WOT N&M, WOT-werkdocument xx

Daarna wordt een begin gemaakt met de rapportages over de broedseizoenen 2011 en 2012. Deze zullen separaat (d.w.z. niet gecombineerd tot één rapport) worden opgeleverd.

Doorwerking van de resultaten aan de doelgroep

De in het kader van dit project uit te voeren werkzaamheden leveren belangrijke aanvullende informatie over de Staat van Instandhouding van soorten uit de Aanwijzingsbesluiten van de Waddenzee en de Waddeneilanden. De informatie kan tevens worden gebruikt voor rapportages ten behoeve van de Vogelrichtlijn. Het meetnet functioneert bovendien als een "early warning system" voor ontwikkelingen die nog niet via andere monitoring zijn waar te nemen. Daarnaast is het onderdeel Reproductiemeetnet vanaf 2011 een vast onderdeel van het werkpakket binnen TMAP. De resultaten kunnen ook worden gebruikt voor rapportages, o.a. ten behoeve van de Natuurbalans/Balans van de Leefomgeving. De deelrapportages van de verschillende onderzochte vogelsoorten worden geïntegreerd in een samenvattend rapport met algemene conclusies.

Indien daaraan behoefte bestaat kan na afloop van het veldwerk terugkoppeling plaatsvinden met de opdrachtgever. Publicatie van het product vindt plaats via de gebruikelijke publicatiereeksen van de WOT. De rapporten zullen ook verschijnen met een IMARES en een SOVON-rapportnummer. Indien aanvullende publicaties worden vervaardigd ten behoeve van wetenschappelijke tijdschriften zal dit in onderling overleg met de opdrachtgever worden besproken.

De resultaten worden, indien gewenst, besproken met het Ministerie van EZ en, indien nodig, in trilateraal kader (met vertegenwoordigers uit Duitsland en Denemarken) worden geëvalueerd met het Common Wadden Sea Secretariat.

WOT-04-009-035.05 TMAP Referentiegebied Rottum

Startdatum: 01-jan-2012

Einddatum: 31-dec-2012

Projectleider(s)

	Naam	E-mail	Instituut
<i>Projectleider</i>	<i>Fey-Hofstede, Frouke (fey001)</i>	<i>frouke.fey@wur.nl</i>	<i>IMARES</i>

Contactpersonen en begeleidingsgroep

Naam	Organisatie	Rol	Startdatum	Einddatum
<i>Baerends, Drs. B. (Bernard)</i>	<i>Ministerie EZ- Directie Regionale Ruimtelijke Economie</i>	<i>EZ Contactpersoon</i>	<i>01-jan-2012</i>	<i>31-dec-2012</i>

Kennisbehoefte

Met ingang van november 2005 (ministersconferentie) is in navolging van Duitsland en Denemarken ook een klein deel van de Nederlandse Waddenzee gesloten voor (potentieel) schadelijke menselijke activiteiten. Het betreft een geulsysteem ten zuiden van Rottumerplaat. De droogvallende platen en eilanden in dat gebied genieten reeds langer een hoog beschermingsniveau. Toegang is zeer beperkt, en er wordt al meer dan 15 jaar niet meer op schelpdieren gevist. De belangrijkste activiteit die nog plaatsvond voor de instelling van het referentiegebied is garnalenvisserij. Het is onbekend of de regelmatige invloed van de garnalennetten de ontwikkeling van structuurvormende organismen belemmerde.

Doelgroep: Ministerie van Economische Zaken (EZ), Stuurgroep WOT-IN, Wadden Sea Secretariat. Ook voor de garnalensector is het van belang dat er een tussenrapportage verschijnt van het herstel in de voor garnalenvisserij gesloten geul in het Referentiegebied. De sector moet een Passende Beoordeling schrijven waarin moet worden aangegeven of er mogelijk significante negatieve effecten zijn. In zo'n geval kan geen NB-wet vergunning worden verleend, of er moet sprake zijn van compensatie (ADC-benadering). De garnalensector is ook gebaat bij concrete en feitelijke informatie in het traject naar MSC-certificering.

Doelstelling project

In dit onderzoek wordt de ontwikkeling in dit Referentiegebied gevolgd. De ontwikkelingen in zo'n referentiegebied kunnen aanleiding zijn voor toekomstig beleid. Kennis over de natuurontwikkeling is onder andere essentieel voor het bepalen van referentiesituaties en vaststellen van streefbeelden bij de ontwikkeling van het beheerplan (NATURA 2000).

Aanpak en tijdsplan

Jaarlijks wordt gekeken naar de ontwikkeling in benthische marine fauna in de geulen in het referentiegebied in vergelijking met twee geulen die daar buiten liggen. Door regelmatige, jaarlijkse bemonstering kan worden onderzocht of zich specifieke eigenschappen ontwikkelen. Het onderzoek heeft een aantal jaren het karakter van vinger aan de pols. Na 5 en 10 jaar is een meer uitgebreide bemonstering gepland en rapportage. Vijf jaar na sluiting (2011) was er echter geen budget beschikbaar voor deze tussentijdse uitgebreide bemonstering en rapportage. Hierdoor heeft deze bemonstering niet plaats kunnen vinden en houdt het onderzoek een basaal karakter.

Naast het bijhouden van literatuur en verzamelen van rapportages is in september gestart met de jaarlijkse metingen volgens standaard protocollen. In de gesloten geul, en in een tweetal geulen waar

nog wel gevestigd wordt, zijn met een bodemhopper monsters genomen die zijn geanalyseerd op sedimentaarsamenstelling (schelpgehalte) en bodemdieren. Speciale aandacht gaat uit naar structuurvormende organismen. In het gebied langs de geulen zijn de ontwikkelingen van de schelpdiervoorkomens gevolgd omdat die wellicht een invloed kunnen hebben op organismen die met hoog water op de platen voedsel zoeken. De mosselbanken zijn gekarteerd worden volgens de standaardprotocollen van IMARES.

Fase 1. Tussenrapportage 5 jaar na sluiting

Fase 2. Het veldwerk is uitgevoerd in het najaar i.v.m. de gesloten periode (voor zeehonden)

Fase 3. Overleg met opdrachtgever (of gedelegeerd opdrachtgever van Directie Natuur en Regio)

Beoogde en bereikte resultaten en producten

Jaarlijks wordt een voortgangsrapportage geleverd waarin wordt aangegeven hoe het gebied zich ontwikkelt. Metingen worden verricht volgens een gestandaardiseerd protocol, en de resultaten worden opgeslagen in een gestandaardiseerde database en in GIS. Sinds 1986 is de Waddenzee een Man and Biosphere reservaat. Aan deze titel zit een monitoring en rapportageverplichting. De resultaten uit dit project kunnen een bijdrage leveren aan de invulling van deze verplichting.

Fey, F.E., N.M.J.A. Dankers, A. Meijboom, P.W. van Leeuwen, W.E. Lewis, J. Cuperus, B.E. van der Weide, L. de Vos, M.L. de Jong, E.M. Dijkman en J.S.M. Cremer (2012) Ecologische ontwikkeling in een voor menselijke activiteiten gesloten gebied in de Nederlandse Waddenzee. Tussentijdse analyse van de ontwikkeling in het gesloten gebied in vergelijking tot niet-gesloten gebieden, vijf jaar na sluiting. WOt-rapport 118

Fey-Hofstede, F.E.; N.M.J.A. Dankers, A. Meijboom, P.W. van Leeuwen, J.P. Verdaat, M.L. de Jong, E.M. Dijkman,; J.S.M. Cremer & W.E. Lewis (2012) Ecologische ontwikkeling in een voor menselijke activiteiten gesloten gebied in de Nederlandse Waddenzee: Tussenrapportage 6 jaar na sluiting, WOt-werkdocument xx.

De opdrachtgever heeft de beschikking over basale informatie met betrekking tot de ontwikkeling van bentische marine fauna in een voor menselijke activiteiten gesloten gebied in vergelijking tot geulen waar deze activiteiten wel plaatsvinden. Daardoor ontstaat een beeld van de toestand van de Waddenzee.

Doorwerking van de resultaten aan de doelgroep

Er heeft mondeling overleg plaatsgevonden met de opdrachtgever. De eerste tussentijdse rapportage is gepubliceerd. Het werkrapport voor 2012 volgt komend voorjaar. De resultaten kunnen worden aangeleverd voor het jaarboek Waddenzee dat jaarlijks verschijnt in het kader van regelgeving voor het beheersplan en de eisen voor het Natura 2000-gebied Waddenzee. Om de drie tot vier jaar wordt de informatie ingebracht in het QSR dat gemaakt wordt als voorbereiding voor de trilaterale ministersconferentie

WOT-04-009-036 Antarctica-CCAMLR

Startdatum: 01-jan-2012

Einddatum: 31-dec-2012

Projectleider(s)

	Naam	E-mail	Instituut
Projectleider	Franeke, van, Jan Andries (frane001)	jan.vanfraneke@wur.nl	IMARES

Contactpersonen en begeleidingsgroep

Naam	Organisatie	Rol	Startdatum	Einddatum
Dorssen, M.M. (Michiel) van	van Dorssen Scheepsreparaties en Metaalbewerking	Teamlid	01-jan-2012	31-dec-2012
Flores, Dr. H. (Hauke)	Alfred Wegener Instituut vestiging Bremerhaven	Teamlid	01-jan-2012	31-dec-2012
Peijs, Drs.ing. W.F. (Martijn)	Ministerie EZ -Natuur en Biodiversiteit	EZ Contactpersoon	01-jan-2012	31-dec-2012

Kennisbehoefte

Probleemstelling. Nederland is sinds 1990 stemgerechtigd lid van het Antarctisch Verdrag. Stemgerechtigde leden zijn volgens dit verdrag verplicht tot een 'aanzienlijke en permanente onderzoeksinspanning' in Antarctica. De Nederlandse overheid heeft de taken verdeeld over verschillende ministeries, waaronder EZ. Naast stemrechtbehoud heeft het EZ-onderzoek het doel een bijdrage te leveren aan bescherming en beheer van de natuur, door onderzoek en de inbreng van daarin ontwikkelde kennis in bijv werkgroepen en committees van het Antarctisch Krillverdrag (CCAMLR). Nederland streeft naar formeel lidmaatschap van CCAMLR op basis van de wetenschappelijke input.

Kennisbehoefte: De Nederlandse overheid, in het bijzonder EZ, heeft behoefte aan onderzoek dat van belang is voor de natuurbescherming in Antarctica en het ecologisch visserijbeheer via het krillverdrag. De kennisontwikkeling moet daarnaast op een vlak liggen waarmee Nederlands zich internationaal duidelijk kan profileren. In het licht van klimaatsverandering en de rol van zeeijs in voedselketens bestaat er vooral behoefte aan kennisontwikkeling van het ecosysteem processen in de Antarctische zeeijs gebieden, met een directe link naar het via CCAMLR te voeren visserijbeheer.

Ontbrekende kennis: Een belangrijk deel van de onzekerheden rond het in Antarctica te voeren beheer in de krillvisserij betreft het gebrek aan kennis van omvang en verspreiding van krillbestanden in oppervlakte water inclusief die in de zeeijsgebieden en de onzekerheden betreffende de mechanismen die verschillende leeftijdsstadia van krill afhankelijk maken van omvang en eigenschappen van het zeeijs. Het IMARES onderzoek richt zich op deze leemte.

Doelstelling project

Uitvoeren van beleidsrelevant en internationaal profilerend wetenschappelijk onderzoek in Antarctica. Het met zulk onderzoek zichtbaar voldoen aan Nederlandse verplichtingen in het Antarctisch Verdrag. Op basis van het onderzoek actief deelnemen in werkgroepen en committees van CCAMLR, als basis voor formeel lidmaatschap van Nederland in dit verdrag.

Aanpak en tijdsplan

Deelname aan CCAMLR WG-EMM vergadering gedurende 2 weken in zomer 2012, locatie t.b.a. (Working Group on Ecosystem Monitoring and Management)

Deelname aan de jaarvergaderingen van het Scientific Committee van CCAMLR gedurende 2 weken eind Oktober, begin November in Hobart, Tasmania, Australia. Beide zijn langdurige intercontinentale bijeenkomsten, met veel schriftelijke voorbereiding en nasleep en vergen dus ook veel tijd buiten de eigenlijke vergaderperiodes

Voortgaande analyse van samples en data van voorgaande expedities en verwerking tot wetenschappelijke en populaire publicaties

Door het vertrek van collega Hauke Flores per januari 2012 naar een baan bij het Alfred Wegener Institut (AWI) in Duitsland, zijn een aantal zaken iets anders gelopen dan gedacht in het oorspronkelijk werkplan. Dit betrof vooral de verdere verbeteringen aan het IMARES SUIT-net (Surface and Under-Ice Trawl) en details van expeditieplanning en voorbereiding. Zie onder resultaten.

Beoogde en bereikte resultaten en producten

Er is volgens planning deelgenomen aan de CCAMLR WG-EMM vergadering (Working Group on Ecosystem Monitoring and Management) in Tenerife van 2 t/m 13 juli 2012.

Er is volgens planning deelgenomen aan de CCAMLR Scientific Committee (21-26 Oktober) en CCAMLR Commission (29 okt- 2 nov) vergaderingen in Hobart.

Beide bijeenkomsten werden bijgewoond als lid van de EU-delegatie (Nederland heeft nog geen formeel lidmaatschap), en EU heeft ook reis- en verblijfkosten voor de Hobart periode betaald. Rapportage en advisering, vooral over belangrijke ontwikkelingen betreffende Marine Protected Areas, is uiteraard geleverd aan zowel Nederlandse als Europese delegaties.

Wetenschappelijk publiceren is in 2012 goed geslaagd (zie onderstaande lijst). Alleen de geplande inbreng van een SUIT methode paper in CCAMLR (voor publicatie in CCAMLR Science) is uitgesteld i.v.m. de nieuwe expeditieplanning waarin ook vissen onder Arctisch zeeijs een rol speelt. Een intensief samenwerkingsproject is opgezet met Hauke Flores en het AWI voor een 5 jaars onderzoek plan genaamd "ICEFLUX" (2012-2016), gebaseerd op de technologie van het door IMARES ontwikkelde SUIT net in noord- en zuidpool-gebied. In zomer 2012 is het SUIT net aan AWI ter beschikbaar gesteld voor een eerste Arctische expeditie, en huidige aanpassingen aan het design vinden plaats op basis van de aldaar opgedane ervaringen.

Vorbereidingen voor de grote 2013 Polarstern winter-expeditie in de Weddell Zee (aug -okt 2013) zijn aangepast aan de extra ingelaste 2012 Arctische expeditie. SUIT-net aanpassingen en klaar maken van de expeditie-containers naar Kaapstad moesten worden uitgesteld en zijn nu in uitvoering in winter 2012-2013 (1 april 2013 verscheping van de containers).

De leemte in het IMARES-team die is ontstaan door het vertrek van H. Flores naar het AWI zal worden opgevuld met een AIO aanstelling. Bij het Nederlands Polair Programma (NPP) is een aanvraag ingediend voor financiering van een Iceflux onderzoeksvoorstel waarin de loonlasten van een dergelijke AIO zijn opgenomen. De focus van de IMARES AIO zal uiteraard Antarctisch zijn, maar zal voor een deel in de samenwerking met het AWI ook vergelijkende gegevens verzamelen in het Arctisch gebied.

Bij het NPP is, naar aanleiding van een Chileens verzoek, nog een tweede AIO voorstel ingediend voor een samenwerkings project in onderzoek aan zwerfvuil en de impact op Antarctische pelsrobben.

Publicaties

Flores, H., Van Franeker, J.A., Siegel, V., Haraldsson, M., Strass, V., Meesters, E.H., Bathmann, U. & Wolff, W.J. 2012. The association of Antarctic krill *Euphausia superba* with the under-ice habitat. PLoS ONE 7(2): e31775. doi:10.1371/journal.pone.0031775.

Flores, H., Atkinson, A., Kawaguchi, S., Krafft, B.A., Milinevsky, G., Nicol, S., Reiss, C., Tarling, G.A., Werner, R., Bravo Rebolledo, E., Cirelli, V., Cuzin-Roudy, J., Fielding, S., Groeneveld, J.J., Haraldsson, M., Lombana, A., Marschoff, E., Meyer, B., Pakhomov, E.A., Rombolá, E., Schmidt, K., Siegel, V., Teschke, M., Tonkes, H., Toullec, J.-Y., Trathan, P.N., Tremblay, N., Van de Putte, A.P., van Franeker, J.A. & Werner, T. 2012. Impact of climate change on Antarctic krill. Marine Ecology Progress Series 458: 1-19.

Fijn, R.C., Van Franeker, J.A. & Trathan, P.N. 2012. Dietary variation in chick-feeding and self-provisioning Cape Petrel *Daption capense* and Snow Petrel *Pagodroma nivea* at Signy Island, South Orkney Islands, Antarctica. Marine Ornithology 40: 81-87. http://www.marineornithology.org/PDF/40_2/40_2_81-87.pdf

Fijn, R.C. Van Franeker, J.A. & Trathan, P.N. 2012. Vomit or Flush? Diet analysis using samples from spontaneous regurgitates or the water-off-load technique. Seabird 25: 22-28.

Tonkes, H. 2012. Under-ice life at the end of the world - a comparison of the under-ice and open surface water epipelagic mesozooplankton population of the Lazarev Sea in the austral summer. MSc Thesis Wageningen University, Aquatic Ecology and Water Quality Management group Report no. 012/2011. 48pp.

WOT 2012. Zeeijs van groot belang voor Antarctisch krill. WOT's new 6 (april 2012).

Na een vrij inactieve periode is weer begonnen met het bijhouden van het webdossier: www.wageningenur.nl/antarctica

Doorwerking van de resultaten aan de doelgroep

CCAMLR zaken worden vooraf en achteraf doorgesproken met de contact personen bij het Ministerie van EZ en Nederlandse en EU vertegenwoordigers bij CCAMLR. Wetenschappelijke resultaten worden via de wetenschappelijke literatuur en CCAMLR verspreid. Algemeen wordt bijgedragen aan meer populaire publicaties en informatievoorziening via web pagina www.wageningenur.nl/antarctica

WOT-04-009-037 IWC advisering

Startdatum: 01-jan-2012

Einddatum: 31-dec-2012

Projectleider(s)

	Naam	E-mail	Instituut
Projectleider	Scheidat, Meike (schei006)	meike.scheidat@wur.nl	IMARES

Contactpersonen en begeleidingsgroep

Naam	Organisatie	Rol	Startdatum	Einddatum
Bos, Drs. P.W. (Peter)	Ministerie EZ- Natuur en Biodiversiteit	EZ Contactpersoon	01-jan-2012	31-dec-2012

Kennisbehoefte

Dit project levert een bijdrage aan de realisering van het geformuleerde overheidsbeleid t.a.v. beheer van walvissen. Door deelname aan het WC wordt het wetenschappelijk advies van het gehele WC aan de Commissie, mede bepaald door het Nederlandse standpunt ter zake. Door deelname aan de jaarlijkse Commissie vergaderingen als lid van de Nederlandse delegatie wordt die delegatie ondersteund in haar besluitvorming, met name is dit van belang wanneer *ad hoc* advies moet worden gegeven over de consequenties van ter plekke ingediende compromisvoorstellen

Doelstelling project

Dit project heeft uiteindelijk als doel dat het door de Nederlandse overheid geformuleerde beleid t.a.v. walvisachtigen in het daartoe geëigende forum wordt ingebracht en daarmee een vinger aan de pols wordt gehouden of die beleidsopvattingen ook doorklinken in het uiteindelijke beheer.

Aanpak en tijdsplan

Gepland was voor 2012: voorbereiding en deelname aan zittingen van het Wetenschappelijk Comité, participeren in de IWC SC workshop on interactions between marine renewable projects and cetaceans worldwide en *ad hoc* adviezen aan EZ Direct Natuur en Regio.

Gedurende 2012 zijn volgende activiteiten uitgevoerd:

- Er zijn vier (interne) "background documents" geschreven, met de volgende thema's: 1. Greenland whaling, 2. Japanese whaling, 3. lethal vs. non-lethal sampling and 4. past and current quotas versus actual catches of whales
- Tijdens de WC is meegewerkt aan een workshop "on the impact of renewable energies on cetaceans"
- Er is een verslag van de Nederlandse deelname aan de zittingen van het WC als voorbereiding voor de commissie vergadering geschreven (internal document)
- Die informatie van het jaarlijks voortgangsrapport aan de IWC over onderzoek aan walvissen dat vanuit Nederland is uitgevoerd (national progress report) wordt in 2012 direct in een online database ingegeven.
- Een rapport voor de WC over de activiteiten van ASCOBANS (observer status) geschreven.
- Drie working papers zijn tijdens de WC gepresenteerd

Beoogde en bereikte resultaten en producten

An, Y.-R.; Baldwin, R.; Bjorge, A.; Cosentino, A.; Donovan, G.; Fortuna, C.M.; Gallego, P.; Galletti, B.; Holm, P.; Kasuya, T.; Kim, H.W.; Kock, K.-H.; Leaper, R.; Lucke, K.; Moore, S.; Merck, T.; New, L.; Palka, D.; Park, K.J.; Parsons, C.; Ridoux, V.; Ritter, F.; Rose, N.; Simmonds, M.; Scheidat, M.; Vella, G.; Weilgart, L.; Wilson, B.; Wright, Andrew John. 2012. *IWC Scientific Committee Workshop On Interactions Between Marine Renewable Projects And Cetaceans Worldwide. Information Paper SC/64/Rep6 Rev1*. International Whaling Commission Scientific Committee. 32 p. Report.

Scheidat, M. and Feindt-Herr, H. Collecting data on marine debris during cetacean aerial surveys. 3pp. Working paper presented at the Scientific Committee meeting of the IWC, Panama City, Panama, 11-23 June 2012. SC/64/E15

Castro, C., Aguayo-Lobo, A., Allen, J., Dalla Rosa, L., Forestell, P., Kaufman, G., Scheidat, M., Secchi, E.R. and César O. Santos, M. Photo-identification of humpback whales in Ecuador waters and their migratory connections to Antarctic (Areas I and II). 5pp. Working paper presented at the Scientific Committee meeting of the IWC, Panama City, Panama, 11-23 June 2012. SC/64/SH23

Castro, C., Acevedo, J., Aguayo-Lobo, A., Allen, J., Capella, J., Dalla Rosa, L., Flores-González, L., Forestell, P., Kaufman, G., Scheidat, M., Secchi, E.R. and César O. Santos, M. Long-term resightings of humpback whales off Ecuador. 7pp. Working paper presented at the Scientific Committee meeting of the IWC, Panama City, Panama, 11-23 June 2012. SC/64/SH24

IWC 2012. Report of the Scientific Committee Panama City, Panama, 11-23 June 2012. IWC/64/Rep1. available at: <http://www.iwcoffice.org/scientific-committee-reports>

IWC 2012. Observer reports. Appendix F: 19th meeting of the Advisory Committee to the Agreement on the Conservation of Small Cetaceans of the Baltic, North East Atlantic, Irish and North Seas (ASCOBANS). Meike Scheidat (Netherlands). IWC/64/4 Agenda Item 20. available at: <http://www.iwcoffice.org/cache/downloads/9utgcu6lc5k48g4g4ss0g0o80/64-4.pdf>

Doorwerking van de resultaten aan de doelgroep

Wageningen IMARES, in de persoon van Meike Scheidat, legt verantwoording af aan de Nederlandse Commissioner (EZ Directie Natuur en Regio) en communiceert direct met hem over alle uit te voeren IWC activiteiten.

Binnen Nederland inventariseert en rapporteert Wageningen IMARES aan het WC over onderzoek aan walvissen, uitgevoerd vanuit Nederland, en onderhoudt daarvoor contacten met de relevante instellingen.

WOT-04-009-038 ASCOBANS advisering

Startdatum: 01-jan-2012

Einddatum: 31-dec-2012

Projectleider(s)

	Naam	E-mail	Instituut
Projectleider	Scheidat, Meike (schei006)	meike.scheidat@wur.nl	IMARES

Contactpersonen en begeleidingsgroep

Naam	Organisatie	Rol	Startdatum	Einddatum
Dijken, Dr. F.R. (Folchert) van	Ministerie EZ- Directie Natuur en Biodiversiteit	EZ Contactpersoon	01-jan-2012	31-dec-2012

Kennisbehoefte

Doelgroep is advies t.b.v. de Nederlandse overheid (het ministerie van EZ) m.b.t. beleid t.a.v. het beheer van kleine walvisachtigen in het Agreement gebied.

Kennisbehoefte bestaat uit het bijhouden van de internationale literatuur en andere ontwikkelingen, inclusief eigen onderzoek, op het terrein van de ecologie, bedreigingen en beheer inzake kleine walvisachtigen.

Doelstelling project

Dit project levert een bijdrage aan de uitvoering van het Nederlandse beleid t.a.v. het beheer van kleine walvisachtigen in het Agreement gebied en speciaal de verplichtingen die Nederland heeft in zijn eigen kustwateren, incl. het NCP. Door actieve deelname in het Advisory Committee (AC) worden de Nederlandse opvattingen over de bescherming en het beheer van kleine walvisachtigen en onderzoeksactiviteiten daartoe vanuit Nederland, in internationale fora naar voren gebracht en bepalen daarmee mede het succes van ASCOBANS. v.w.b. de gestelde doelen. IMARES, i.c. dr. M. Scheidat, is op verzoek van EZ Directie Natuur en Regio, lid van het AC en daarnaast wetenschappelijk adviseur van de Nederlandse delegatie op de MOP in het jaar dat dit plaatsvindt. Op ad hoc basis wordt tussentijds advies uitgebracht aan EZ. Door dit project wordt het voorgenomen (inter)nationale beleid t.a.v. de bescherming en beheer van kleine walvisachtigen uitgevoerd en door terugkoppeling van de resultaten bereikt in de MOP en het AC, kan de Nederlandse besluitvorming dienaangaande worden gevoed en zonodig worden geactualiseerd.

Aanpak en tijdsplan

De volgende activiteiten zijn uitgevoerd:

- Voorbereiding zittingen en deelname Wetenschappelijk Adviescomité
- Werkzaamheden als lid van het Wetenschappelijk Adviescomité
- Voorbereiding zittingen en deelname als voorzitter van de stuurgroep "ASCOBANS North Sea Harbour Porpoise Conservation Plan"
- Ad hoc adviezen aan EZ Directie Natuur en Regio.

Beoogde en bereikte resultaten en producten

Gedurende dit project is voorbereid en deelgenomen aan de vergadering "19th meeting of the Advisory Committee (AC) to the Agreement on the Conservation of Small Cetaceans of the Baltic, North East Atlantic, Irish and North Seas (ASCOBANS), in Galway, Ireland from 20th to 22nd March 2012". Hiervoor word een "National Progress Report" (jaarlijkse rapportage over Nederlands

activiteiten in het kader van ASCOBANS) geschreven en presenteert. Wij zijn binnen dit project verder deelnemers van de bycatch working group, de working group "marine debris" en de "working group of the ASCOBANS Conservation Plan for Harbour Porpoises in the North Sea".

Van 22-24 October 2012 werd deelgenomen aan de "7th Meeting of the Parties" in Brighton, United Kingdom.

ASCOBANS 2012. Report of the 19th meeting of the ASCOBANS Advisory Committee. Galway, Ireland, 20-22 March 2012. http://www.ascobans.org/pdf/ac19/ASCOBANS_AC19_Report_inclAnnexes.pdf

Scheidat, M. & van den Heuvel Greve, M. 2012. Annual National Report The Netherlands. AC19/Doc. 2-07. Agenda Item 2 Annual National Reports 2011. http://www.ascobans.org/pdf/ac19/AC19_2-07_NationalReportNetherlands.pdf

Scheidat M, Verdaat H and Aarts G (2012) Using aerial surveys to estimate density and distribution of harbour porpoises in Dutch waters. J Sea Res 69:1-7.

Doorwerking van de resultaten aan de doelgroep

Wageningen IMARES, in de persoon van Meike Scheidat, legt verantwoording af aan de Nederlandse Contracting Party Representative (EZ Directie Natuur en Regio) en communiceert direct met hem over alle uit te voeren ASCOBANS werkzaamheden. Samenwerking met derden wordt in dit kader niet concreet uitgevoerd. Wel wordt er contact onderhouden met Nederlandse en buitenlandse instellingen en onderzoeksgroepen die activiteiten uitvoeren die relevant zijn voor ASCOBANS.

WOT-04-009-039 TWO advisering

Startdatum: 01-jan-2012

Einddatum: 31-dec-2012

Projectleider(s)

	Naam	E-mail	Instituut
<i>Projectleider</i>	<i>Brasseur, Sophie (brass001)</i>	<i>sophie.brasseur@wur.nl</i>	<i>IMARES</i>

Contactpersonen en begeleidingsgroep

Naam	Organisatie	Rol	Startdatum	Einddatum
<i>Baerends, Drs. B. (Bernard)</i>	<i>Ministerie EZ- Directie Regionale Ruimtelijke Economie</i>	<i>EZ Contactpersoon</i>	<i>01-jan-2012</i>	<i>31-dec-2012</i>

Kennisbehoefte

De Nederlandse overheid, i.c. EZ, heeft t.b.v. de algemene beleidsadvisering behoefte aan advies en invulling t.a.v. het internationaal beleid omtrent de zeehonden. Dit omvat de volgende taken:

- Opstelling van de Seal Management Plan(SMP), de uitvoering ervan en de adviezen daaruit voortvloeiend.
- Advisering in specifiek beleid voor Nederlandse Waddenzee en het Deltagebied.
- Advies over internationaal beheer van zeehonden voorkomend buiten Nederland.

Doelstelling project

De doelstelling van dit project is om bij te dragen aan de realisering van het door de Nederlandse overheid geformuleerde beleid ten aanzien van het beheer van zeehonden en bruinvissen in de Waddenzee, het Deltagebied en het internationaal beheer van zeehonden voorkomend buiten de Waddenzee.

Die bijdrage wordt geconcretiseerd door deel te nemen aan de activiteiten en zittingen van de Trilateral Seal Expert Group (TSEG), die met ondersteuning van het Common Wadden Sea Secretariat (CWSS) worden georganiseerd en uitgevoerd. IMARES, i.c. drs. S.M.J.M. Brasseur, is het door EL&I aangewezen instituut om die rol te vervullen voor het Nederlandse aandeel in de trilaterale overeenkomst (nu nog TSEG) en advisering t.a.v. het internationale beheer van elders voorkomende zeehonden.

Daarnaast wordt ondersteuning en advisering gegeven aan EZ inzake beheer van zeehonden in het Deltagebied en aan de Nederlandse overheid, i.c. EZ t.b.v. hun positie inzake internationale beheerskwesties betreffende elders dan in Nederland voorkomende zeehonden, specifiek aan bedreigde soorten.

Aanpak en tijdsplan

De werkzaamheden in 2012 bestonden uit algemene beleidsadvisering t.a.v. de opstelling van dat SMP, de uitvoering ervan en de adviezen daaruit voortvloeiend, advisering in specifiek beleid voor Nederlandse Waddenzee en het Deltagebied en advies over internationaal beheer van zeehonden voorkomend buiten Nederland.

Op instructie van de Wadden Sea Board werden in 2012 de volgende werkzaamheden uitgevoerd:

- Het uitwerken van de "Research activities" genoemd in het 5-jaren Management Plan for Seals in the Wadden Sea (SMP) tot complete onderzoeksvoorstellen, Hiertoe zijn een aantal workshops gepland waar een active bijdrage uit Nederland wordt verwacht.
- Het bundelen van de nationale monitor resultaten van zeehonden en trendanalyses plus parameterberekeningen voor de gehele Waddenzee zeehondenpopulaties uit te voeren.
- De voorgenomen andere activiteiten in het SMP uit te werken tot een concreet werkplan en de implementatie ervan te bevorderen c.q. op gang te brengen in met ondersteuning van het Common Wadden Sea Secretariat (CWSS).
- Verankering van het SMP in andere internationale monitoringsplannen zoals dat van de ICES en OSPAR.
- Deelnemen aan de zittingen van de TSEG, of nieuwe adviesgroep om de voortgang van de SMP implementatie te evalueren,
- Rapportage aan de verantwoordelijke beleidsambtenaren uit de Waddenzeelanden,
- Rapporteren aan de Wadden Sea Board via de Task Group Management (TG-M)
- Verfijning van de nieuw SMP voor de komend 5 jaren 2012-2016
- Ad-hoc beknopte advisering aan EZ
- De ondersteuning en advisering over zeehondenpopulaties in het Deltagebied
- De internationale beheerskwesties (zoals beheer van bedreigde populaties in de Oostzee, de Noorse en Canadese zeehondenjacht, de handel in zeehondenproducten en van bedreigde soorten zoals monniksrobber) gebeurt door analyse van publicaties en andere berichten over die onderwerpen en het onderhouden van een goed functionerend netwerk.

Beoogde en bereikte resultaten en producten

Dit project omvat naast de advisering in het kader van de Trilaterale Waddenovereenkomst, waarbinnen de zorg voor trilateraal beheer van de zeehonden en bruinvissen wordt uitgevoerd, ook ad hoc adviezen. De resultaten hiervan zijn afhankelijk van de vragen die spelen. In 2012 werd het nieuwe SMP verder afgerond en geoperationaliseerd. Dit werd in een vergadering in Esbjerg besproken. Een volgende vergadering is vroeg in 2013 gepland om de verdere plannen uit te werken.

Doorwerking van de resultaten aan de doelgroep

De SMP die binnen de Wadden Sea Board werd besproken, komt op de site van de Common WaddenSea Secretariate, waar tevens ook de resultaten van de analyse van de tellingen gezamenlijk worden gepresenteerd: <http://www.waddensea-secretariat.org/management/SMP/seals.html>.

Overzicht van Resultaten

BAPS-code	Producten
WOT-04-009-030	<ul style="list-style-type: none"> WOT N&M (2012) Jaarrapportage 2011. WOT -04-009 Natuur, Landschap en Platteland (NLP), WOT N&M, Wot-werkdocument 291 Hinssen, P.J.W. (2012) Werkprogramma 2013. Unit Wettelijke Onderzoekstaken Natuur & Milieu (WOT-04, WOT N&M. WOT-interne notitie 22.
WOT-04-009-032	<ul style="list-style-type: none"> Broekmeyer, M.E.A., H.P.J. Huiskes, S.M. Hennekens, A. de Jong, M.H. Storm & B. Vanmeulebrouk (2012) Gebruikershandleiding Audittrail Natura 2000, WOT N&M, Wot-werkdocument 301
WOT-04-009-034.01	<ul style="list-style-type: none"> Ottburg, F.G.W.A & C.A.M. Van Swaay (2012) Referentiewaarden voor habitatrichtlijnsoorten in Nederland. Referentiewaarden voor populatiegrootte en range voor bijlage II, IV en V soorten van de habitatrichtlijn, WOT N&M, Wot-werkdocument xx
WOT-04-009-034.02	<ul style="list-style-type: none"> Janssen, J., E. Weeda, P. Schipper, R-J. Bijlsma, J. Schaminée, C. Deerenberg, O. Bos, R. Jak, e.a. (concept). <i>Habitatypen in Natura 2000-gebieden. Beoordeling van oppervlakte, representativiteit en behoudsstatus in de Standard Data Forms (SDF)</i>. Wot-werkdocument xx, 207 pp. Kleunen, A. van, M. van Roomen, L. van den Bremer, A. Lemaire, J-W.Vergeer & E. van Winden (2012). <i>Het invullen van ecologische gegevens van vogels voor Standard Data Forms Vogelrichtlijngebieden. SOVON Vogelonderzoek Nederland</i>. Conceptrapportage, 9 november 2012. Ottburg, F.G.W.A. & J.A.M. Janssen (2012). <i>Habitatrichtlijnsoorten in Natura2000-gebieden. Beoordeling van populatie, leefgebied en isolatie in de Standard Data Forms (SDF)</i>. Wot-werkdocument xx.
WOT-04-009-034.03	<ul style="list-style-type: none"> Pouwels, R., R. Bugter, A. Griffioen & R. Wegman (2012) <i>Beoordeling leefgebied Habitatrichtlijnsoorten voor Artikel 17 van de rapportage</i>. Wageningen, Alterra-rapport xx
WOT-04-009-035.02	<ul style="list-style-type: none"> Dijkema, K.S., W.E. van Duin, E.M. Dijkman, A. Nicolai, H. Jongerius, H. Keegstra, H. Venema & J.J. Jongsma, 2011. Friese en Groninger kwelderwerken: monitoring en beheer 1960-2010. Werkgroep Onderzoek Kwelderwerken (WOK), Jaarverslag voor de Stuurgroep Kwelderwerken augustus 2010-juli 2011. Wageningen IMARES; Rijkswaterstaat. 79 p. + bijlagen. (tevens WOT IN rapport in prep.)
WOT-04-009-035.04	<ul style="list-style-type: none"> Kleunen A. van., K. Koffijberg., J. Nienhuis, P. de Boer, C.J. Smit, K. Oosterbeek. & M. van Roomen (2012). Broedsucces van kustbroedvogels in de Waddenzee in 2009 en 2010. WOT N&M, Wot-werkdocument xx
WOT-04-009-035.05	<ul style="list-style-type: none"> Fey, F.E., N.M.J.A. Dankers, A. Meijboom, P.W. van Leeuwen, W.E. Lewis, J. Cuperus, B.E. van der Weide, L. de Vos, M.L. de Jong, E.M. Dijkman en J.S.M. Cremer (2012) Ecologische ontwikkeling in een voor menselijke activiteiten gesloten gebied in de Nederlandse Waddenzee. Tussentijdse analyse van de ontwikkeling in het gesloten gebied in vergelijking tot niet-gesloten gebieden, vijf jaar na sluiting. WOT-rapport 118 Fey-Hofstede, F.E.; N.M.J.A. Dankers, A. Meijboom, P.W. van Leeuwen, J.P. Verdaat, M.L. de Jong, E.M. Dijkman,; J.S.M. Cremer & W.E. Lewis (2012) Ecologische ontwikkeling in een voor menselijke activiteiten gesloten gebied in de Nederlandse Waddenzee: Tussenrapportage 6 jaar na sluiting, Wot-werkdoc. xx.

BAPS-code	Overige resultaten
WOT-04-009-030	<ul style="list-style-type: none"> Advisering van EZ en IPO op het advies over de Digitale Keten Natuur (Schmidt <i>et al</i>, 2012), een resultaat van het BO-project "Verantwoord voor Elkaar".
WOT-04-009-031	<ul style="list-style-type: none"> Diverse bijdragen aan de rapportage Atlantisch Seminar (uitgave via ECNC). Inhoudelijke resultaten zijn opgenomen bij de desbetreffende onderzoeksprojecten binnen dit thema.
WOT-04-009-032	<ul style="list-style-type: none"> Geactualiseerde website (www.natuurgegevens.nl) en rapportagedatabase Geactualiseerde Landelijke Vegetatiedatabank en mogelijk ook afspraken over beheer kaarten Geactualiseerd Beschermd Gebiedenregister en ontsluiting conform INSPIRE, handtekeningenkaarten en pdf ontsloten via internet Laatste versie (v3.0) van de INSPIRE dataspecificaties voor soortverspreiding,

BAPS-code	Overige resultaten
	<ul style="list-style-type: none"> habitats en biotopen en biogeografische regio's Goedlopende 'Audittrail Natura 2000 gebieden' applicatie
WOT-04-009-033	<ul style="list-style-type: none"> AEWA - migrerende vogels (januari); ASCOBANS - zeezoogdieren (maart); CITES - derogaties m.b.t. handel in bedreigde soorten; Ramsar Information Sheets - rapportage per gebied over de wetlands van Nederland; de gebieden zijn zoveel mogelijk gelijk getrokken met de N2000-gebieden en voorzien van actuele vogeltellingen van Sovon. Vogelrichtlijn derogatierapportage - deze is enigzins vertraagd als gevolg van late aanlevering van gegevens door Dienst Regelingen en de provincies; Periodieke rapportage Vogelrichtlijn; Periodieke rapportage Habitatrichtlijn; Voor de CDDA - Common Database of Designated Areas is gewerkt aan de overdracht van DLG aan Alterra. Tenslotte is de rapportagedatabase (www.natuurgegevens.nl) verder ingevuld en geactualiseerd
WOT-04-009-034.02	<ul style="list-style-type: none"> Andela, M. & A. Adams (2012). <i>Verslag Expertbijeenkomsten over het Standaard Data Formulier (SDF) op 27 juni en 02 juli 2012. Verslag Ministerie EL&I, 7 pp</i>
WOT-04-009-035.02	<ul style="list-style-type: none"> TMAP Salt marsh Workshop: 16-17 april 2012 in Hamburg en 17-19 okt. 2012 op Ameland Een ruimere jas voor natuurontwikkeling in de Waddenzee (15 feb. 2012, Leeuwarden) Petersen <i>et al.</i>, 2012. TMAP-typology of coastal vegetation in the Wadden Sea area version 0.1. TMAP Expert group salt marsh & dune, CWSS, Wilhelmshaven. Dijkema, K. & W. van Duin, 2012. 50 jaar monitoring van kwelderwerken. De Levende Natuur 113 (3), Themanummer Waddenzee: 118-122. Duin, W.E. van & Dijkema K.S., 2012. Randvoorwaarden voor kwelderontwikkeling in de Waddenzee en aanzet voor een kwelderkanskaart. Rapport C076/12, IMARES Wageningen UR, Texel. 49 p. Baptist, M.J., K.S. Dijkema, W.E. van Duin & C.J. Smit, 2012. Een ruimere jas voor natuurontwikkeling in de Waddenzee, uitgewerkt voor een casus Afsluitdijk. Rapport C084/12, IMARES Wageningen UR, Texel. 26 p.
WOT-04-009-035.03	<ul style="list-style-type: none"> Gepresenteerd op de site van het CWSS (http://www.waddensea-secretariat.org/management/SMP/seals.html). Indicator Zeehond op Compendium voor de Leefomgeving: (http://www.compendiumvoordeleefomgeving.nl/indicatoren/nl1231-Gewone-en-grijze-zeehond-in-Waddenzee-en-Deltagebied.html?i=19-135). In 2012 werden de resultaten van de tellingen van de gewone zeehonden per gebied van af 2002 als nieuwsbericht geplaatst op de website van Wageningen UR: http://www.wageningenur.nl/nl/Expertises-Dienstverlening/Onderzoeksinstituten/imares/show/Populatie-Gewone-Zeehonden-in-de-Nederlandse-Waddenzee.htm. Brasseur, S.M.J.M., T. van Polanen Petel, G.M. Aarts, H.W.G. Meesters, P.J.H. Reijnders (2013) Development and expansion of the gray seal population in the Dutch Wadden Sea.
WOT-04-009-036	<ul style="list-style-type: none"> Flores, H., Van Franeker, J.A., Siegel, V., Haraldsson, M., Strass, V., Meesters, E.H., Bathmann, U. & Wolff, W.J. 2012. The association of Antarctic krill <i>Euphausia superba</i> with the under-ice habitat. PLoS ONE 7(2): e31775. doi:10.1371/journal.pone.0031775. Flores, H., Atkinson, A., Kawaguchi, S., Krafft, B.A., Milinevsky, G., Nicol, S., Reiss, C., Tarling, G.A., Werner, R., Bravo Rebolledo, E., Cirelli, V., Cuzin-Roudy, J., Fielding, S., Groeneveld, J.J., Haraldsson, M., Lombana, A., Marschoff, E., Meyer, B., Pakhomov, E.A., Rombolá, E., Schmidt, K., Siegel, V., Teschke, M., Tonkes, H., Toullec, J.-Y., Trathan, P.N., Tremblay, N., Van de Putte, A.P., van Franeker, J.A. & Werner, T. 2012. Impact of climate change on Antarctic krill. Marine Ecology Progress Series 458: 1-19. Fijn, R.C., Van Franeker, J.A. & Trathan, P.N. 2012. Dietary variation in chick-feeding and self-provisioning Cape Petrel <i>Daption capense</i> and Snow Petrel <i>Pagodroma nivea</i> at Signy Island, South Orkney Islands, Antarctica. Marine Ornithology 40: 81-87. http://www.marineornithology.org/PDF/40_2/40_2_81-87.pdf

BAPS-code	Overige resultaten
	<ul style="list-style-type: none"> • Fijn, R.C. Van Franeker, J.A. & Trathan, P.N. 2012. Vomit or Flush? Diet analysis using samples from spontaneous regurgitates or the water-off-load technique. <i>Seabird</i> 25: 22-28. • Tonkes, H. 2012. Under-ice life at the end of the world - a comparison of the under-ice and open surface water epipelagic mesozooplankton population of the Lazarev Sea in the austral summer. MSc Thesis Wageningen University, Aquatic Ecology and Water Quality Management group Report no. 012/2011. 48pp. • WOT 2012. <i>Zeeijs van groot belang voor Antarctisch krill. WOT's new 6 (april 2012).</i> • Bijhouden van het webdossier: www.wageningenur.nl/antarctica
WOT-04-009-037	<ul style="list-style-type: none"> • Holm, P.; Kasuya, T.; Kim, H.W.; Kock, K.-H.; Leaper, R.; Lucke, K.; Moore, S.; Merck, T.; New, L.; Palka, D.; Park, K.J.; Parsons, C.; Ridoux, V.; Ritter, F.; Rose, N.; Simmonds, M.; Scheidat, M.; Vella, G.; Weilgart, L.; Wilson, B.; Wright, Andrew John. 2012. <i>IWC Scientific Committee Workshop On Interactions Between Marine Renewable Projects And Cetaceans Worldwide. Information Paper SC/64/Rep6 Rev1.</i> International Whaling Commission Scientific Committee. 32 p. Report. • Scheidat, M. and Feindt-Herr, H. Collecting data on marine debris during cetacean aerial surveys. 3pp. Working paper presented at the Scientific Committee meeting of the IWC, Panama City, Panama, 11-23 June 2012. SC/64/E15 • Castro, C., Aguayo-Lobo, A., Allen, J., Dalla Rosa, L., Forestell, P., Kaufman, G., Scheidat, M., Secchi, E.R. and César O. Santos, M. Photo-identification of humpback whales in Ecuador waters and their migratory connections to Antarctic (Areas I and II). 5pp. Working paper presented at the Scientific Committee meeting of the IWC, Panama City, Panama, 11-23 June 2012. SC/64/SH23 • Castro, C., Acevedo, J., Aguayo-Lobo, A., Allen, J., Capella, J., Dalla Rosa, L., Flores-González, L., Forestell, P., Kaufman, G., Scheidat, M., Secchi, E.R. and César O. Santos, M. Long-term resightings of humpback whales off Ecuador. 7pp. Working paper presented at the Scientific Committee meeting of the IWC, Panama City, Panama, 11-23 June 2012. SC/64/SH24 • IWC 2012. Report of the Scientific Committee Panama City, Panama, 11-23 June 2012. IWC/64/Rep1. available at: http://www.iwcoffice.org/scientific-committee-reports • IWC 2012. Observer reports. Appendix F: 19th meeting of the Advisory Committee to the Agreement on the Conservation of Small Cetaceans of the Baltic, North East Atlantic, Irish and North Seas (ASCOBANS). Meike Scheidat (Netherlands). IWC/64/4 Agenda Item 20. available at: http://www.iwcoffice.org/cache/downloads/9utgcu6lc5k48g4g4ss0g0o80/64-4.pdf
WOT-04-009-038	<ul style="list-style-type: none"> • ASCOBANS 2012. Report of the 19th meeting of the ASCOBANS Advisory Committee. Galway, Ireland, 20-22 March 2012. http://www.ascobans.org/pdf/ac19/ASCOBANS_AC19_Report_inclAnnexes.pdf • Scheidat, M. & van den Heuvel Greve, M. 2012. Annual National Report The Netherlands. AC19/Doc. 2-07. Agenda Item 2 Annual National Reports 2011. http://www.ascobans.org/pdf/ac19/AC19_2-07_NationalReportNetherlands.pdf • Scheidat M, Verdaat H and Aarts G (2012) Using aerial surveys to estimate density and distribution of harbour porpoises in Dutch waters. <i>J Sea Res</i> 69:1-7.

Literatuur

- Broekmeyer, M.E.A.; Huiskes, H.P.J.; Hennekens, S.M.; Jong, A. de; Storm, M.H.; Vanmeulebrouk, B. (2012) Gebruikershandleiding Audittrail Natura 2000 Wageningen : Wettelijke Onderzoekstaken Natuur & Milieu, (Wot-werkdocument 301) - p. 34.
- Fey, F.E.; Dankers, N.M.J.A.; Meijboom, A.; Leeuwen, P.W. van; Lewis, W.E.; Cuperus, J.; Weide, B.E. van der; Vos, L. de; Jong, M.L. de; Dijkman, E.M.; Cremer, J.S.M. (2012). Ecologische ontwikkeling in een voor menselijke activiteiten gesloten gebied in de Nederlandse Waddenzee: tussentijdse analyse van de ontwikkeling in het gesloten gebied in vergelijking tot niet-gesloten gebieden, vijf jaar na sluiting. Texel : IMARES, (Rapport C177/11) - p. 86.
- Fey-Hofstede, F.E.; Dankers, N.M.J.A.; Meijboom, A.; Leeuwen, P.W. van; Lewis, W.E.; Cuperus, J.; Weide, B.E. van der; Vos, L. de; Jong, M.L. de; Dijkman, E.M.; Cremer, J.S.M. (2012). Ecologische ontwikkeling in een voor menselijke activiteiten gesloten gebied in de Nederlandse Waddenzee : tussentijdse analyse van de ontwikkeling in het gesloten gebied in vergelijking tot niet-gesloten gebieden, vijf jaar na sluiting. WUR Wageningen UR. - Wageningen : Wettelijke Onderzoekstaken Natuur & Milieu, (Wot-rapport 118)
- Fijn, R.C.; Franeker, J.A. van; Trathan, P.N. (2012). Dietary variation in chick-feeding and self-provisioning Cape Petrel *Daption capense* and Snow Petrel *Pagodroma nivea* at Signy Island, South Orkney Islands, Antarctica. *Marine Ornithology* 40 (2). - p. 81 - 87.
- Fijn, R.C.; Franeker, J.A. van; Trathan, P.N. (2012). Vomit of Flush? Diet analysis using samples from spontaneous regurgitates or the water-off-load technique. *Seabird* 25 . - p. 22 - 28.
- Flores, H.; Franeker, J.A. van; Meesters, H.W.G. (2012). Zeeijs van groot belang voor Antarctisch krill
- Flores, H.; Franeker, J.A. van; Siegel, V.; Haraldsson, M.; Strass, V.; Meesters, H.W.G.; Bathmann, U.; Wolff, W.J. (2012). The Association of Antarctic Krill *Euphausia superba* with the Under-Ices Habitat. *PLoS One* 7 (2). - p. 11. Artikelnummer e31775
- Imares, ; Tonkes, H. (2012). Under-ice life at the end of the world: a comparison of the under-ice and open surface water epipelagic mesozooplankton population of the Lazarev Sea in austral summer. Wageningen : Wageningen University, - p. 48.
- Keizer-Vlek, H.E.; Verdonschot, P.F.M. (2012). Bruikbaarheid van SNL-monitoringgegevens voor EC-rapportage voor Natura 2000-gebieden : tweede fase: aquatische habitattypen. Wageningen : Wettelijke Onderzoekstaken Natuur & Milieu, (Wot-werkdocument 286) - p. 44.
- WOT Natuur & Milieu, (2012). Jaarrapportage 2011 : WOT-04-009 Natuur, Landschap en Platteland (NLP). Wageningen : Wettelijke onderzoekstaken natuur & milieu, (Wot-werkdocument 291) - p. 72.

Verschenen documenten in de reeks Werkdocumenten van de Wettelijke Onderzoekstaken Natuur & Milieu vanaf 2009

Werkdocumenten zijn verkrijgbaar bij het secretariaat van Unit Wettelijke Onderzoekstaken Natuur & Milieu, te Wageningen. T 0317 – 48 54 71; E info.wnm@wur.nl

De werkdocumenten zijn ook te downloaden via de WOT-website www.wotnatuurenmilieu.wur.nl

2010

- 174 *Boer de, S., M.J. Bogaardt, P.H. Kersten, F.H. Kistenkas, M.G.G. Neven & M. van der Zouwen.* Zoektocht naar nationale beleidsruimte in de EU-richtlijnen voor het milieu- en natuurbeleid. Een vergelijking van de implementatie van de Vogel- en Habitatrichtlijn, de Kaderrichtlijn Water en de Nitraatrichtlijn in Nederland, Engeland en Noordrijn-Westfalen
- 175 *Jaarrapportage 2009.* WOT-04-001 – Koepel
- 176 *Jaarrapportage 2009.* WOT-04-002 – Onderbouwend Onderzoek
- 177 *Jaarrapportage 2009.* WOT-04-003 – Advisering Natuur & Milieu
- 178 *Jaarrapportage 2009.* WOT-04-005 – M-AVP
- 179 *Jaarrapportage 2009.* WOT-04-006 – Natuurplanbureauafunctie
- 180 *Jaarrapportage 2009.* WOT-04-007 – Milieuplanbureauafunctie
- 181 *Annual reports for 2009;* Programme WOT-04
- 182 *Oenema, O., P. Bikker, J. van Harn, E.A.A. Smolders, L.B. Sebek, M. van den Berg, E. Stehfest & H. Westhoek.* Quicksan opbrengsten en efficiëntie in de gangbare en biologische akkerbouw, melkveehouderij, varkenshouderij en pluimveehouderij. Deelstudie van project 'Duurzame Eiwitvoorziening'
- 183 *Smits, M.J.W., N.B.P. Polman & J. Westerink.* Uitbreidingsmogelijkheden voor groene en blauwe diensten in Nederland; Ervaringen uit het buitenland
- 184 *Dirkx, G.H.P. (red.).* Quick responsefunctie 2009. Verslag van de werkzaamheden
- 185 *Kuhlman, J.W., J. Luijt, J. van Dijk, A.D. Schouten & M.J. Voskuilen.* Grondprijkskaarten 1998-2008
- 186 *Slangen, L.H.G., R.A. Jongeneel, N.B.P. Polman, E. Lianouridis, H. Leneman & M.P.W. Sonneveld.* Rol en betekenis van commissies voor gebiedsgericht beleid
- 187 *Temme, A.J.A.M. & P.H. Verburg.* Modelling of intensive and extensive farming in CLUE
- 188 *Vreke, J.* Financieringsconstructies voor landschap
- 189 *Slangen, L.H.G.* Economische concepten voor beleidsanalyse van milieu, natuur en landschap
- 190 *Knotters, M., G.B.M. Heuvelink, T. Hoogland & D.J.J. Walvoort.* A disposition of interpolation techniques
- 191 *Hoogeveen, M.W., P.W. Blokland, H. van Kernebeek, H.H. Luesink & J.H. Wisman.* Ammoniakemissie uit de landbouw in 1990 en 2005-2008
- 192 *Beekman, V., A. Pronk & A. de Smet.* De consumptie van dierlijke producten. Ontwikkeling, determinanten, actoren en interventies.
- 193 *Polman, N.B.P., L.H.G. Slangen, A.T. de Blaeij, J. Vader & J. van Dijk.* Baten van de EHS; De locatie van recreatiebedrijven
- 194 *Veeneklaas, F.R. & J. Vader.* Demografie in de Natuurverkenning 2011; Bijlage bij WOT-paper 3
- 195 *Wascher, D.M., M. van Eupen, C.A. Mûcher & I.R. Geijzendorffer.* Biodiversity of European Agricultural landscapes. Enhancing a High Nature Value Farmland Indicator
- 196 *Apeldoorn van, R.C., I.M. Bouwma, A.M. van Doorn, H.S.D. Naeff, R.M.A. Hoefs, B.S. Elbersen & B.J.R. van Rooij.* Natuurgebieden in Europa: bescherming en financiering
- 197 *Brus, D.J., R. Vasat, G. B. M. Heuvelink, M. Knotters, F. de Vries & D. J. J. Walvoort.* Towards a Soil Information System with quantified accuracy: A prototype for mapping continuous soil properties
- 198 *Groot, A.M.E. & A.L. Gerritsen, m.m.v. M.H. Borgstein, E.J. Bos & P. van der Wielen.* Verantwoording van de methodiek Achtergronddocument bij 'Kwalitatieve monitor Systeeminnovaties verduurzaming landbouw'
- 199 *Bos, E.J. & M.H. Borgstein.* Monitoring Gesloten voer-mest kringlopen. Achtergronddocument bij 'Kwalitatieve monitor Systeeminnovaties verduurzaming landbouw'
- 200 *Kennismarkt 27 april 2010:* Van onderbouwend onderzoek Wageningen UR naar producten Planbureau voor de Leefomgeving
- 201 *Wielen van der, P.* Monitoring Integrale duurzame stallen. Achtergronddocument bij 'Kwalitatieve monitor Systeeminnovaties verduurzaming landbouw'
- 202 *Groot, A.M.E. & A.L. Gerritsen.* Monitoring Functionele agrobiodiversiteit. Achtergrond-document bij 'Kwalitatieve monitor Systeeminnovaties verduurzaming landbouw'
- 203 *Jongeneel, R.A. & L. Ge.* Farmers' behavior and the provision of public goods: Towards an analytical framework
- 204 *Vries, S. de, M.H.G. Custers & J. Boers.* Storende elementen in beeld; de impact van menselijke artefacten op de landschapsbeleving nader onderzocht
- 205 *Vader, J. J.L.M. Donders & H.W.B. Bredenoord.* Zicht op natuur- en landschapsorganisaties; Achtergronddocument bij Natuurverkenning 2011
- 206 *Jongeneel, R.A., L.H.G. Slangen & N.B.P. Polman.* Groene en blauwe diensten; Een raamwerk voor de analyse van doelen, maatregelen en instrumenten
- 207 *Letourneau, A.P., P.H. Verburg & E. Stehfest.* Global change of land use systems; IMAGE: a new land allocation module
- 208 *Heer, M. de.* Het Park van de Toekomst. Achtergronddocument bij Natuurverkenning 2011
- 209 *Knotters, M., J. Lahr, A.M. van Oosten-Siedlecka & P.F.M. Verdonschot.* Aggregation of ecological indicators for mapping aquatic nature quality. Overview of existing methods and case studies
- 210 *Verdonschot, P.F.M. & A.M. van Oosten-Siedlecka.* Graadmeters Aquatische natuur. Analyse gegevenskwaliteit Limnodata
- 211 *Linderhof, V.G.M. & H. Leneman.* Quicksan kosteneffectiviteitsanalyse aquatische natuur
- 212 *Leneman, H., V.G.M. Linderhof & R. Michels.* Mogelijkheden voor het inbrengen van informatie uit de 'KRW database' in de 'KE database'
- 213 *Schrijver, R.A.M., A. Corporaal, W.A. Ozinga & D. Rudrum.* Kosteneffectieve natuur in landbouwgebieden; Methode om effecten van maatregelen voor de verhoging van biodiversiteit in landbouwgebieden te bepalen, een test in twee gebieden in Noordoost-Twente en West-Zeeuws-Vlaanderen
- 214 *Hoogland, T., R.H. Kemmers, D.G. Cirkel & J. Hunink.* Standplaatsfactoren afgeleid van hydrologische model uitkomsten; Methode-ontwikkeling en toetsing in het Drentse Aa-gebied
- 215 *Agricola, H.J., R.M.A. Hoefs, A.M. van Doorn, R.A. Smidt & J. van Os.* Landschappelijke effecten van ontwikkelingen in de landbouw
- 216 *Kramer, H., J. Oldengarm & L.F.S. Roupioz.* Nederland is groener dan kaarten laten zien; Mogelijkheden om 'groen' beter te inventariseren en monitoren met de automatische classificatie van digitale luchtfoto's
- 217 *Raffe, J.K. van, J.J. de Jong & G.W.W. Wamelink (2011).* Kostenmodule Natuurplanner; functioneel ontwerp en software-validatie
- 218 *Hazeu, G.W., Kramer, H., J. Clement & W.P. Daamen (2011).* Basiskaart Natuur 1990rev
- 219 *Boer, T.A. de.* Waardering en recreatief gebruik van Nationale Landschappen door haar bewoners
- 220 *Leneman, H., A.D. Schouten & R.W. Verburg.* Varianten van natuurbeleid: voorbereidende kostenberekeningen; Achtergronddocument bij Natuurverkenning 2011
- 221 *Knegt, B. de, J. Clement, P.W. Goedhart, H. Sierdsema, Chr. van Swaay & P. Wiersma.* Natuurkwaliteit van het agrarisch gebied

- 222 *Kamphorst, D.A. & M.M.P. van Oorschot.* Kansen en barrières voor verduurzaming van houtketens
- 223 *Salm, C. van der & O.F. Schoumans.* Langetermijneffecten van verminderde fosfaatgiften
- 224 *Bikker, P., M.M. van Krimpen & G.J. Rimmelink.* Stikstofverteerbaarheid in voeders voor landbouwhuisdieren; Berekeningen voor de TAN-excretie
- 225 *M.E. Sanders & A.L. Gerritsen (red.).* Het biodiversiteitsbeleid in Nederland werkt. Achtergronddocument bij Balans van de Leefomgeving 2010
- 226 *Bogaart, P.W., G.A.K. van Voorn & L.M.W. Akkermans.* Evenwichtsanalyse modelcomplexiteit; een verkennende studie
- 227 *Kleunen A. van, K. Koffijberg, P. de Boer, J. Nienhuis, C.J. Camphuysen, H. Schekkerman, K.H. Oosterbeek, M.L. de Jong, B. Ens & C.J. Smit (2010).* Broedsucces van kustbroedvogels in de Waddenzee in 2007 en 2008
- 228 *Salm, C. van der, L.J.M. Boumans, D.J. Brus, B. Kempen & T.C. van Leeuwen.* Validatie van het nutriëntenemissiemodel STONE met meetgegevens uit het Landelijk Meetnet effecten Mestbeleid (LMM) en de Landelijke Steekproef Kaarteenheden (LSK).
- 229 *Dijkema, K.S., W.E. van Duin, E.M. Dijkman, A. Nicolai, H. Jongerius, H. Keegstra, L. van Egmond, H.J. Venema & J.J. Jongma.* Vijftig jaar monitoring en beheer van de Friese en Groninger kwelderwerken: 1960-2009
- 230 *Jaarrapportage 2010.* WOT-04-001 – Koepel
- 231 *Jaarrapportage 2010.* WOT-04-002 – Onderbouwend Onderzoek
- 232 *Jaarrapportage 2010.* WOT-04-003 – Advisering Natuur & Milieu
- 233 *Jaarrapportage 2010.* WOT-04-005 – M-AVP
- 234 *Jaarrapportage 2010.* WOT-04-006 – Natuurplanbureaufunctie
- 235 *Jaarrapportage 2010.* WOT-04-007 – Milieuplanbureaufunctie
- 236 *Arnouts, R.C.M. & F.H. Kistenkas.* Nederland op slot door Natura 2000: de discussie ontrafeld; Bijlage bij WOT-paper 7 – De deur klemt
- 237 *Harms, B. & M.M.M. Overbeek.* Bedrijven aan de slag met natuur en landschap; relaties tussen bedrijven en natuurorganisaties. Achtergronddocument bij Natuurverkenning 2011
- 238 *Agricola, H.J. & L.A.E. Vullings.* De stand van het platteland 2010. Monitor Agenda Vitaal Platteland; Rapportage Midterm meting Effectindicatoren
- 239 *Klijn, J.A.* Wisselend getij. Omgang met en beleid voor natuur en landschap in verleden en heden; een essayistische beschouwing. Achtergronddocument bij Natuurverkenning 2011
- 240 *Corporaal, A., T. Denters, H.F. van Dobben, S.M. Hennekens, A. Klimkowska, W.A. Ozinga, J.H.J. Schaminée & R.A.M. Schrijver.* Stenoeciteit van de Nederlandse flora. Een nieuwe parameter op grond van ecologische amplitudo's van de Nederlandse plantensoorten en toepassingsmogelijkheden
- 241 *Wamelink, G.W.W., R. Jochem, J. van der Gref-van Rossum, C. Grashof-Bokdam, R.M.A. Wegman, G.J. Franke & A.H. Prins.* Het plantendispersiemodel DIMO. Verbetering van de modellering in de Natuurplanner
- 242 *Klimkowska, A., M.H.C. van Adrichem, J.A.M. Jansen & G.W.W. Wamelink.* Bruikbaarheid van WNK-monitoringgegevens voor EC-rapportage voor Natura 2000-gebieden. Eerste fase
- 243 *Goossen, C.M., R.J. Fontein, J.L.M. Donders & R.C.M. Arnouts.* Mass Movement naar recreatieve gebieden; Overzicht van methoden om bezoekersaantallen te meten
- 244 *Spruijt, J., P.M. Spoorenberg, J.A.J.M. Rovers, J.J. Slabbekoorn, S.A.M. de Kool, M.E.T. Vlaswinkel, B. Heijne, J.A. Hiemstra, F. Nouwens & B.J. van der Sluis.* Milieueffecten van maatregelen gewasbescherming
- 245 *Walker, A.N. & G.B. Woltjer.* Forestry in the Magnet model.
- 246 *Hoefnagel, E.W.J., F.C. Buisman, J.A.E. van Oostenbrugge & B.I. de Vos.* Een duurzame toekomst voor de Nederlandse visserij. Toekomstscenario's 2040
- 247 *Buurma, J.S. & S.R.M. Janssens.* Het koor van adviseurs verdient een dirigent. Over kennisverspreiding rond phytophthora in aardappelen
- 248 *Verburg, R.W., A.L. Gerritsen & W. Nieuwenhuizen.* Natuur meekoppelen in ruimtelijke ontwikkeling: een analyse van sturingsstrategieën voor de Natuurverkenning. Achtergronddocument bij Natuurverkenning 2011
- 249 *Kooten, T. van & C. Klook.* The Mackinson-Daskalov North Sea EcoSpace model as a simulation tool for spatial planning scenarios
- 250 *Bruggen van, C., C.M. Groenestein, B.J. de Haan, M.W. Hoogeveen, J.F.M. Huijsmans, S.M. van der Sluis & G.L. Velthof.* Ammoniakemissie uit dierlijke mest en kunstmest 1990-2008. Berekeningen met het Nationaal Emissiemodel voor Ammoniak (NEMA)
- 251 *Bruggen van, C., C.M. Groenestein, B.J. de Haan, M.W. Hoogeveen, J.F.M. Huijsmans, S.M. van der Sluis & G.L. Velthof.* Ammoniakemissie uit dierlijke mest en kunstmest in 2009. Berekeningen met het Nationaal Emissiemodel voor Ammoniak (NEMA)
- 252 *Randen van, Y., H.L.E. de Groot & L.A.E. Vullings.* Monitor Agenda Vitaal Platteland vastgelegd. Ontwerp en implementatie van een generieke beleidsmonitor
- 253 *Agricola, H.J., R. Reijnen, J.A. Boone, M.A. Dolman, C.M. Goossen, S. de Vries, J. Roos-Klein Lankhorst, L.M.G. Groenemeijer & S.L. Deijl.* Achtergronddocument Midterm meting Effectindicatoren Monitor Agenda Vitaal Platteland
- 254 *Buiteveld, J. S.J. Hiemstra & B. ten Brink.* Modelling global agrobiodiversity. A fuzzy cognitive mapping approach
- 255 *Hal van R., O.G. Bos & R.G. Jak.* Noordzee: systeemdynamiek, klimaatverandering, natuurtypen en benthos. Achtergronddocument bij Natuurverkenning 2011
- 256 *Teal, L.R.* The North Sea fish community: past, present and future. Background document for the 2011 National Nature Outlook
- 257 *Leopold, M.F., R.S.A. van Bemmelen & S.C.V. Geelhoed.* Zeevogels op de Noordzee. Achtergronddocument bij Natuurverkenning 2011
- 258 *Geelhoed, S.C.V. & T. van Polanen Petel.* Zeezoogdieren op de Noordzee. Achtergronddocument bij Natuurverkenning 2011
- 259 *Kuijs, E.K.M. & J. Steenbergen.* Zoet-zoutovergangen in Nederland; stand van zaken en kansen voor de toekomst. Achtergronddocument bij Natuurverkenning 2011
- 260 *Baptist, M.J.* Zachte kustverdediging in Nederland; scenario's voor 2040. Achtergronddocument bij Natuurverkenning 2011
- 261 *Wiersinga, W.A., R. van Hal, R.G. Jak & F.J. Quirjns.* Duurzame kottervisserij op de Noordzee. Achtergronddocument bij Natuurverkenning 2011
- 262 *Wal J.T. van der & W.A. Wiersinga.* Ruimtegebruik op de Noordzee en de trends tot 2040. Achtergronddocument bij Natuurverkenning 2011
- 263 *Wiersinga, W.A. J.T. van der Wal, R.G. Jak & M.J. Baptist.* Vier kijkrichtingen voor de mariene natuur in 2040. Achtergronddocument bij Natuurverkenning 2011
- 264 *Bolman, B.C. & D.G. Goldsborough.* Marine Governance. Achtergronddocument bij Natuurverkenning 2011
- 265 *Bannink, A.* Methane emissions from enteric fermentation in dairy cows, 1990-2008; Background document on the calculation method and uncertainty analysis for the Dutch National Inventory Report on Greenhouse Gas Emissions
- 266 *Wyngaert, I.J.J. van den, P.J. Kuikman, J.P. Lesschen, C.C. Verwer & H.H.J. Vreuls.* LULUCF values under the Kyoto Protocol; Background document in preparation of the National Inventory Report 2011 (reporting year 2009)
- 267 *Helming, J.F.M. & I.J. Terluin.* Scenarios for a cap beyond 2013; implications for EU27 agriculture and the cap budget.
- 268 *Woltjer, G.B.* Meat consumption, production and land use. Model implementation and scenarios.
- 269 *Knegt, B. de, M. van Eupen, A. van Hinsberg, R. Pouwels, M.S.J.M. Reijnen, S. de Vries, W.G.M. van der Bilt & S. van Tol.* Ecologische en recreatieve beoordeling van toekomstscenario's van natuur op het land. Achtergronddocument bij Natuurverkenning 2011.
- 270 *Bos, J.F.F.P., M.J.W. Smits, R.A.M. Schrijver & R.W. van der Meer.* Gebiedsstudies naar effecten van vergroening van het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid op bedrijfsconomie en inpassing van agrarisch natuurbeheer.
- 271 *Donders, J., J. Lutik, M. Goossen, F. Veeneklaas, J. Vreke & T. Weijtschede.* Waar gaat dat heen? Recreatiemotieven, landschapskwaliteit en de oudere wandelaar. Achtergronddocument bij Natuurverkenning 2011.
- 272 *Voorn G.A.K. van & D.J.J. Walvoort.* Evaluation of an evaluation list for model complexity.

- 273 *Heide, C.M. van der & F.J. Sijtsma*. Maatschappelijke waardering van ecosysteemdiensten; een handreiking voor publieke besluitvorming. Achtergronddocument bij Natuurverkenning 2011
- 274 *Overbeek, M.M.M., B. Harms & S.W.K. van den Burg (2012)*. Internationale bedrijven duurzaam aan de slag met natuur en biodiversiteit.; voorstudie bij de Balans van de Leefomgeving 2012.
- 275 *Os, J. van; T.J.A. Gies; H.S.D. Naeff; L.J.J. Jeurissen*. Emissieregistratie van landbouwbedrijven; verbeteringen met behulp van het Geografisch Informatiesysteem Agrarische Bedrijven.
- 276 *Walsum, P.E.V. van & A.A. Veldhuizen*. MetaSWAP_V7_2_0; Rapportage van activiteiten ten behoeve van certificering met Status A.
- 277 *Kooten T. van & S.T. Glorius*. Modeling the future of het North Sea. An evaluation of quantitative tools available to explore policy, space use and planning options.
- 279 *Blit, W.G.M. van der, B. de Knegt, A. van Hinsberg & J. Clement (2012)*. Van visie tot kaartbeeld; de kijkrichtingen ruimtelijk uitgewerkt. Achtergronddocument bij Natuurverkenning 2011
- 280 *Kistenkas, F.H. & W. Nieuwenhuizen*. Rechtsontwikkelingen landschapsbeleid: landschapsrecht in wording. Bijlage bij WOT-paper 12 – 'Recht versus beleid'
- 281 *Meeuwisen, H.A.M. & R. Jochem*. Openheid van het landschap; Berekeningen met het model ViewScape.
- 282 *Dobben, H.F. van*. Naar eenvoudige dosis-effectrelaties tussen natuur en milieucondities; een toetsing van de mogelijkheden van de Natuurplanner.
- 283 *Gaaff, A.* Raming van de budgetten voor natuur op langere termijn; Achtergronddocument bij Natuurverkenning 2011.
- 285 *Vries, P. de, J.E. Tamis, J.T. van der Wal, R.G. Jak, D.M.E. Slijkerman and J.H.M. Schobben*. Scaling human-induced pressures to population level impacts in the marine environment; implementation of the prototype CUMULEO-RAM model.
- 2012**
- 286 *Keizer-Vlek, H.E. & P.F.M. Verdonschot*. Bruikbaarheid van SNL-monitoringgegevens voor EC-rapportage voor Natura 2000-gebieden; Tweede fase: aquatische habitattypen.
- 287 *Oenema, J., H.F.M. Aarts, D.W. Bussink, R.H.E.M. Geerts, J.C. van Middelloop, J. van Middelaar, J.W. Reijs & O. Oenema*. Variatie in fosfaatopbrengst van grasland op praktijkbedrijven en mogelijke implicaties voor fosfaatgebruiksnormen.
- 288 *Troost, K., D. van de Ende, M. Tangelder & T.J.W. Ysebaert*. Biodiversity in a changing Oosterschelde: from past to present
- 289 *Jaarrapportage 2011*. WOT-04-001 – Koepel
- 290 *Jaarrapportage 2011*. WOT-04-008 – Agromilieue
- 291 *Jaarrapportage 2011*. WOT-04-009 – Natuur, Landschap en Platteland
- 292 *Jaarrapportage 2011*. WOT-04-010 – Balans van de Leefomgeving
- 293 *Jaarrapportage 2011*. WOT-04-011 – Natuurverkenning
- 294 *Bruggen, C. van, C.M. Groenestein, B.J. de Haan, M.W. Hoogeveen, J.F.M. Huijsmans, S.M. van der Sluis & G.L. Velthof*. Ammoniakemissie uit dierlijke mest en kunstmest in 2010; berekeningen met het Nationaal Emissiemodel voor Ammoniak (NEMA).
- 295 *Spijker, J.H., H. Kramer, J.J. de Jong & B.G. Heusinkveld*. Verkenning van de rol van (openbaar) groen op wijk- en buurtniveau op het hitte-eilandeffect
- 296 *Haas, W. de, C.B.E.M. Aalbers, J. Kruit, R.C.M. Arnouts & J. Kempenaar*. Parknatuur; over de kijkrichtingen beleefbare natuur en inpasbare natuur
- 297 *Doorn, A.M. van & R.A. Smidt*. Staltypen nabij Natura 2000-gebieden.
- 298 *Luesink, H.H., A. Schouten, P.W. Blokland & M.W. Hoogeveen*. Ruimtelijke verdeling ammoniakemissies van beweiden en van aanwenden van mest uit de landbouw.
- 299 *Meulenkamp, W.J.H. & T.J.A. Gies*. Effect maatregelen reconstructie zandgebieden; pilotgemeente Gemert-Bakel.
- 300 *Beukers, R. & B. Harms*. Meerwaarde van certificeringsschema's in visserij en aquacultuur om bij te dragen aan het behoud van biodiversiteit
- 301 *Broekmeyer, M.E.A., H.P.J. Huiskens, S.M. Hennekens, A. de Jong, M.H. Storm & B. Vanmeulebrouk*. Gebruikers-handleiding Audittrail Natura 2000.
- 302 *Bruggen van, C., C.M. Groenestein, B.J. de Haan, M.W. Hoogeveen, J.F.M. Huijsmans, S.M. van der Sluis & G.L. Velthof*. Ammonia emissions from animal manure and inorganic fertilisers in 2009. Calculated with the Dutch National Emissions Model for Ammonia (NEMA)
- 303 *Donders, J.L.M. & C.M. Goossen*. *Recreatie in groen blauwe gebieden*. Analyse data Continu Vrijtijdsonderzoek: bezoek, leeftijd, stedelijkheidsgraad en activiteiten van recreanten
- 304 *Boesten, J.J.T.I. & M.M.S. ter Horst*. Manual of PEARLNEQ v5
- 305 *Reijnen, M.J.S.M., R. Pouwels, J. Clement, M. van Esbroek, A. van Hinsberg, H. Kuipers & M. van Eupen*. EHS Doelrealisatiegraadmeter voor de Ecologische Hoofdstructuur. Natuurkwaliteit van landecosysteemtypen op lokale schaal.
- 306 *Arnouts, R.C.M., D.A. Kamphorst, B.J.M. Arts & J.P.M. van Tatenhove*. Innovatieve governance voor het groene domein. Governance-arrangementen voor vermaatschappelijking van het natuurbeleid en verduurzaming van de koffieketen.
- 307 *Kruseman, G., H. Luesink, P.W. Blokland, M. Hoogeveen & T. de Koeijer*. MAMBO 2.x. Design principles, model, structure and data use
- 308 *Koeijer de, T., G. Kruseman, P.W. Blokland, M. Hoogeveen & H. Luesink*. MAMBO: visie en strategisch plan, 2012-2015
- 309 *Verburg, R.W.* Methoden om kennis voor integrale beleidsanalyses te combineren.
- 310 *Bouwma, I.M., W.A. Ozinga, T. v.d. Sluis, A. Griffioen, M.P. v.d. Veen & B. de Knegt*. Dutch nature conservation objectives from a European perspective.
- 311 *Wamelink, G.W.W., M.H.C. van Adrichem & P.W. Goedhart*. Validatie van MOVE4.
- 312 *Broekmeyer, M.E.A., M.E. Sanders & H.P.J. Huiskens*. Programmatische Aanpak Stikstof. Doelstelling, maatregelen en mogelijke effectiviteit.
- 313
- 314 *Pouwels, P. C. van Swaay, R. Foppen & H. Kuipers*. Prioritaire gebieden binnen de Ecologische Hoofdstructuur voor behoud doelsoorten vlinders en vogels.
- 315 *Rudrum, D., J. Verboom, G. Kruseman, H. Leneman, R. Pouwels, A. van Teeffelen & J. Clement*. Kosteneffectiviteit van natuurgebieden op het land. Eerste verkenning met ruimtelijke optimalisatie biodiversiteit.
- 316 *Boone, J.A., M.A. Dolman, G.D. Jukema, H.R.J. van Kernebeek & A. van der Knijff*. Duurzame landbouw verantwoord. Methodologie om de duurzaamheid van de Nederlandse landbouw kwantitatief te meten.
- 317 *Troost, K., M. Tangelder, D. van den Ende & T.J.W. Ysebaert*. From past to present: biodiversity in a changing delta
- 2013**
- 325 *Jaarrapportage 2012*. WOT-04-008 – Agromilieue
- 326 *Jaarrapportage 2012*. WOT-04-009 – Informatievoorziening Natuur (IN)
- 327 *Jaarrapportage 2012*. WOT-04-010 – Balans van de Leefomgeving (BvdL)
- 328 *Jaarrapportage 2012*. WOT-04-011 – Natuurverkenning (NVK)

Thema Informatievoorziening Natuur
Wettelijke Onderzoekstaken
Natuur & Milieu
Postbus 47
6700 AA Wageningen
T (0317) 48 54 71
E info.wnm@wur.nl

[www.wageningenUR.nl/
wotnatuurenmilieu](http://www.wageningenUR.nl/wotnatuurenmilieu)

De WOT Natuur & Milieu voert wettelijke onderzoekstaken uit op het beleidsterrein natuur en milieu. Deze taken worden uitgevoerd om een wettelijke verantwoordelijkheid van de minister van Economische Zaken te ondersteunen. De WOT Natuur & Milieu werkt aan producten van het Planbureau voor de Leefomgeving, zoals de Balans van de Leefomgeving en de Natuurverkenning. Verder brengen we voor het ministerie van Economische Zaken adviezen uit over (toelating van) meststoffen en bestrijdingsmiddelen, en zorgen we voor informatie voor Europese rapportageverplichtingen over biodiversiteit.

De WOT Natuur & Milieu is onderdeel van de internationale kennisorganisatie Wageningen UR (University & Research centre). De missie is 'To explore the potential of nature to improve the quality of life'. Binnen Wageningen UR bundelen 9 gespecialiseerde onderzoeksinstituten van stichting DLO en Wageningen University hun krachten om bij te dragen aan de oplossing van belangrijke vragen in het domein van gezonde voeding en leefomgeving. Met ongeveer 30 vestigingen, 6.000 medewerkers en 9.000 studenten behoort Wageningen UR wereldwijd tot de aansprekende kennisinstellingen binnen haar domein. De integrale benadering van de vraagstukken en de samenwerking tussen verschillende disciplines vormen het hart van de unieke Wageningen aanpak.